

İNGİLİZ VE AMERİKAN KAYITLARINDA NUSAYRİLER

Ahmet BEŞE¹

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, İngiliz ve Amerikan seyyah, Doğu bilimcisi, misyoner ve araştırmacıların 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı olan Suriye'nin kuzeyinde yaşayan Nusayrî toplumunu algılama ve kendi toplumlarına açıklama biçimleri ve değişik nedenlerle duydukları ilginin izlerini araştırmaktır. Makalede, İngiliz ve Amerikan kayıtlarında yansıyan Nusayrîlerin kökeni ve yaşadıkları coğrafi bölgenin tespitinin yanı sıra, toplumsal yaşamları, inanç sistemleri, dinî bayramları ve Hristiyanlıkla ilişkilendirilme çabaları gibi konular üzerinde durulmaktadır. Araştırmamızın önemli bir amacı da, bu özgün toplumun çeşitli yönleriyle incelenmesini sağlamak ve okuyucunun bilgisine sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Nusayriler, Kuzey Suriye, Seyahatler, İnanç Sistemi, Hz. Ali, Ruh Göçü, Dinî Bayram, Hristiyanlık.

NUSAIRIS IN BRITISH AND AMERICAN SOURCES

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the traces of Nusairis in the 19th century, who live in and around Northern Syria under the sovereignty of Ottoman Empire, illustrated in the sources by British and American travelers, Orientalists, missionaries and researchers, and the ways of understanding and reflection of this society as well as the reasons of the close interest in them. The determination of the roots of Nusairis, their geographic region, their social life, belief system, religious festivals, as well as the efforts to relate them with the Christianity are several of the subjects in question. One of the other main purposes of this article is to investigate this unique society from various angles in order to provide knowledge about them.

Keywords: Nusairis, Northern Syria, Travels, Belief System, Metempsychosis, Religious Festivals, Christianity.

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yaşayan birçok farklı ırk, din ve mezhep bulunmaktaydı. Bu mezheplerden biri de, Şii mezhebinin bir alt kolu şeklinde sınıflandırabileceğimiz

1 Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü Başkanı, Erzurum

Nusayrîliktir. Köken olarak Arap milletinden ve inanç sistemi olarak da kendi içine kapalı kuralları bulunan Nusayrîler, yaşadıkları bölgeye seyahat eden yabancı bürokrat, seyyah ve misyonerler üzerinde değişik amaçlarla merak uyandırmıştır. Bu araştırmanın amacı Nusayrî toplumunun İngilizce yazılı kayıtlarda yansımaları, Batılı bürokrat, seyyah, misyoner ve araştırmacıların Nusayrîleri ele alış biçimlerini ve araştırmalarında gözlem ve sonuçlarını ortaya çıkarmaktır. Bu makale dört bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde Nusayrî adının Batı terminolojisinde algılanma biçimleri, ifade şekilleri ve Nusayrîlerin kökeni üzerinde durulmaktadır. İkinci bölümde Nusayrîlerin yoğun olarak yaşadığı bölgeler ve nüfus dağılımları açıklanmaktadır. Üçüncü bölümde Nusayrî toplumunun özgün yaşam biçimi, aralarındaki münasebetler, âdet ve töreleri anlatılmaktadır. Dördüncü bölüm ise Nusayrî inanç sisteminin detaylarıyla incelenmesini içerir. Son bölüm olan inanç sisteminin makalenin en uzun bölümü olmasının nedeni, Batılı araştırmacıların özellikle bu konu üzerinde yoğunlaşmalarının nedenine ve ne amaçlarla aralarında bulunmak istediklerine az da olsa ışık tutmaya çalışmak istememizdir. Ayrıca bu makalenin başlıca amacı İngilizce kayıtlarda Nusayrîlerin ne yönlerden ve hangi amaçlara yönelik olarak araştırıldıklarını da ortaya çıkarmaktır.

Nusayrîler

Türkçede genellikle Nusayrî ya da daha az kullanımıyla Ansayrî adlarıyla ve Arapça kaynaklarda 'An Nusairiyeh' olarak bilinen Arap Alevileri, Batı literatüründe değişik terimlerle ifade edilmektedir. Nusayrî toplumu üzerine yazan Batılı seyyah, misyoner ve araştırmacıardan Dupont bireyden söz ettiğinde Nesséri terimini, bütün toplumu ya da mezhebi çoğul olarak belirttiğinde ise The Nesserié terimlerini kullanır (Dupont, 1825: 639). Amerika'da Kilise Misyonerlik Topluluğu (Church Missionary Society) üyesi olan William Jowett, The Ansari (Jowett, 1826: 49); Samuel Lyde, The Ansairreh (Lyde, 1860: 3); Ainsworth, The Ansarians (Ainsworth, 1880: 43); R. E. Conder, The Anseiriyeh (Conder, 1889: 290) ve Bernard H. Springett, Nusairis (Sprigett, 1922: 119) gibi İngilizceye uydurulan terimlerle Nusayrîleri nitelerler. Nusayrîler konusunda yazan De Sacy Malte Brun's Annales des Voyages adlı eserde, M. De Volney Travels in Egypt and Syria adlı kitapta ve M. Rousseau, "Ismaelites and Nosairis of Syria" adlı makalesinde, The Nosairis terimini kullanırlar. Bütün bunların yanı sıra değişik kaynaklarda Nusayrîler, Assassins, Assassini, Nazaraei, Nazarenes, Nassariens gibi terimlerle de ifade edilmektedirler. Aslında bu terimlerin aynı toplum olan Nusayrîleri nitelediği açıktır. William Jowett, Christian Researches in Syria and the Holy Land in 1823 and 1824 adlı kitapta yayınlanan "The Ansari" adlı makalesinde Asseman'dan alıntı yaparak önceden Assassini (Haşhaşi) olarak adlandırılan insanların neden Nazaraei ya da Ansarilerle aynı insanlar olduklarına dair pek çok neden öne sürer (Jowett, 1826: 51). Jowett, aynı kitapta Cizvitli misyonerlerin gözlemlerini aktarırken de, "Şu anda burada Assassins (Haşhaşi) adını taşıyan hiç kimseyle tanışmıyoruz artık, ancak Tarablus'un iki günlük mesafe uzağında olan dağlarda Kesbinlerin ve denize doğru düzlüklerde yaşayan diğer kavim, Nassarienlerin, Assassinlerin (Haşhaşilerin) atası olabileceği mümkündür. Bu iki millet aynı bölgede yaşıyor ve dahası Assassins (Haşhaşi) dinleriyle Kesbinlerin ve Nassarienlerin şimdiki dinleri arasında sıkı bir benzerlik olduğu iddia ediliyor. Bu iki kavim, Kesbinler ve Nassarienler tek bir kavim

olarak kabul edilmelidir.” der (Jowett, 1826: 51). Jowett’e göre Nusayrilerin, yaşadıkları farklı ülkelerden dolayı farklı adları vardır. Örneğin dağlarda yaşayanlara Kesbinler denilir. Çünkü yaşadıkları yer Kesbie’dir. Ovaları işgal eden diğerlerine Nassarler denilir (Jowett, 1826: 51). Ainsworth, “Sigaralarının içine afyon ya da haşhaş koyup içmeleri nedeniyle Haçlılar tarafından bu insanlara ‘Assassin’ [Haşhaşı] denildiği genel olarak kabul edilmektedir.” der (Ainsworth, 1888: 47). Bu tür terim sıkıntısına düşmemek için makalemizde, Türkçede en yaygın olarak bilinen Nusayrî adını kullanmayı uygun buluyoruz.

Nusayrî adının nereden kaynaklandığına ilişkin çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Kur’an’da ‘Ansar’ kelimesi Hicret’ten sonra Medine’de Hz. Muhammed’e katılan ve İslam’a dönen kişiler olarak açıklanır. Ancak Nusayriler, bu adı M.S. 891’de İran’dan gelen, Suriye’de yeni dinî öğretiler yayan Nuseir’lerden aldıklarını iddia ederler (Conder, 1889: 290). De Sacy’nin tahminine göre Nusayrî teriminin kaynağı, Nasaria isimli bir Suriye köyüdür. Nusayrilerin kökenlerine ait bu ve buna benzer değişik görüşler bulunmaktadır. Bu görüşler çerçevesinde ilk göç hikâyeleri birbirinden farklıdır.

Kökenleri

Nusayriler, kimi efsanelerde ülkeye ilk gelen bir kabile, kiminde ise bir ailedir; kimine göre zulümden kaçanların huzura göçü, kimine göre fetih için gidenlerin savaşı; kimileri ise doğudan geldikleri konusunda ısrar etmektedir. Efsaneler ne kadar farklı olursa olsun, kavim ve mezheplerinin kökeninin sonradan göç ettikleri Suriye olmadığı konusunda birleşirler (Lyde, 1861: 350). Lyde, Nusayrilerin fiziksel yapıları ve zengin gelenek ve görenekleri ile yaşadıkları bölgenin yerel halkı olmadıklarını iddia eder. En azından bir kısmı mezhep inancının doğuş yeri olan farklı bölgelerden gelmiştir. Samuel Lyde’ye göre bu mezhep ikiye ayrılır: “İlki adını, İncil’de geçen Nuh’un oğullarından biri olan Sam’dan alan ve aynı zamanda Mawakiseh, Gaibeeh ve Shemaleeh de denilen Şemsi’dir (Shemsee); ikincisi ise Kelazeeh de denilen Kumreeh’dir. Şemsi’lerin dağlarda yaşayan asıl halk olduğunu ve Kumreeh’lerin de Doğu’da, Mezopotamya’da Cebel-i Sincar’dan (Djbel Sindjar) ya da başka bir yerden gelen bir kavim” olduğunu söyler (Lyde, 1860: 50). Lyde’ye göre İran ve Bağdat Nusayrilerinin eski Suriye soyundan olmadığı kesindir. Lyde, mezhep farkıyla yerli ve yabancı soyun arasındaki farkı belirlemenin kolay ve kendine göre tatmin edici bir yolunu açıklar. Suriye Nusayrilerinin kuzeyli insanları, güneyli insanları, Şemsileri (Shemsee), Güneşin insanları, Kumreehler, Ayın insanları gibi değişik grupları vardır. Bunlar isimlerindeki farklılıklar gibi, belirli sınırlarla da birbirlerine bağlı değillerdir. Kuzeyliler olan Şemsi’ler (Shemsee), büyük çoğunlukla Hermon Dağı’nın eteklerinde yaşarlar. Ülkenin orta ve verimli bölgeleri genellikle aşırı güç düşkün, Kumreehlerin veya Güneylilerin mülküdür. Bu iki mezhep birbirine karşı bir düşmanlık ve sürekli bir savaş içerisindedir. Öncüleri tamamen farklı mizaçlardadır, biri dinî vicdanlarında daha kararlıyken diğeri hükmetme konusunda kibirli ve daha azimlidir. Şemsi’ler (Shemsee) sayıca daha fazla ve daha güçlü olmalarına rağmen, birçok yerde Kumreehler, Şemsi’leri (Shemsee) yerlerinden etmişlerdir (Lyde, 1861: 349-50).

Ainsworth, kişisel anılarını topladığı, *A Personal Narrative of the Euphrates Expedition* adlı kitabında bu görüşten farklı olarak Nusayrilerin kendilerini yaşadıkları bölgelerin yerli Suriyelileri olarak gördüklerinden söz eder (Ainsworth, 1888: 44). “Bazıları tarafından iddia edildiği gibi, bu insanlar gerçekten de adlarını Müslüman olduklarında almışlardır.” der ve bu konuda Tychsen’in, Doğu medeniyeti ve edebiyatında Nusayrî isminin on yedinci yüzyılda bir Nassar tarafından ilk kez İslamiyete geçişleri esnasında ortaya çıktığı teorisini kendine dayanak olarak alır. Ancak Ainsworth, bu düşünceyi bir hipotez olarak bulduğunu da açıklar. Çünkü Ainsworth’e göre Nasıralılar veya Nassarlar, bu isimle İslamiyetin yükselişinden önce var olduklarını göstermek için Pliny adı altında biliniyorlardı, dahası Romalıların altında bir Hristiyan Tetrarşisi olarak var olmuşlardı (Ainsworth, 1888: 46). Samuel Lyde, “Abu Shuaib Mohammed ibn-Nusari il Becree in-Numairee il Abdee” silsile adındaki Nusari’nin oğlu Mohammed’in Nusayrî mezhebinin kurucusu olabileceğini iddia eder ve birçok Arap otoritesinin de bu görüşte olduğunu bildirir (Lyde, 1861: 350). Lyde’ye göre Nusayrilerin, kendilerine ‘Nusari Oğulları’ demelerinin altında yatan gerçek buradan kaynaklanır. Springett ise, mezhebin kurucusunun 11. İmam döneminde yaşayan Abu-Shuaib’in oğlu Nusair olduğu, ondan sonra Hüseyin ibn Hamdan’ın Nusayrî inancını ‘bütün ülkelere’ yayan büyük bir havari olabileceğinden söz eder. Nusayrî Mezhebinin kökeni konusunda diğer bir rivayet ise, havari Gregory Bar Hebraeus’un (Abul-farac) anlattığı hikâyede yer alır. Springett’in aktardığı bu hikâyeye göre 891 yılında Akab’da (Kufa da denilen Arabistan’da bir şehir) halkın Nazaria dediği bir köyde yaşlı bir adam vardı. Büyük azizlik mertebesine erişmek isteyen bu yaşlı adam oruç tutma, dua etme ve vaaz verme konusunda sebat ediyordu; daha sonra bu yaşlı adam kendisine on iki havari seçti. Yaşlı adamın tehlikeli olduğunu düşünen vali, onu öldüreceğini söyleyerek hapsetti. Hizmetçisi, gardiyarı sarhoş ederek anahtarları çaldı ve yaşlı adamın kaçmasını sağladı. Bekçi, efendisinin öfkesinden korkuyla, bir meleğin yaşlı adamı alıp götürdüğünü açıkladı (Springett, 1861: 39).

Aslında benzer rivayetler, Nusayriler üzerine yazılan değişik kayıtlarda yer almaktadır. Bu rivayetlerin en geniş ve açıklayıcı olanı William Jowett’in aktardığıdır. Amerika’da Kilise Misyonerlik Topluluğu (Church Missionary Society) üyesi olan William Jowett’in, *Christian Researches in Syria and the Holy Land in 1823 and 1824* (49-53. sayfalar) ve *Christian Researches in Syria and Palestine* (16-18. sayfalar) adlı kitaplarda yayımlanan “Ansari” adlı makalesinde, hayret verici ve yarı efsanevi olarak değerlendirdiği Nusayrî mezhebinin kökeni, Süryani Katolikosu Bar-Hebraeus’un gözlemiyle aktarılır. Bar-Hebraeus’un, mademki Nusayrilerin kökenini bilmek isteyen birçok insan var, o zaman açıklamalarını okuyun diye başladığı rivayet şöyle devam etmektedir. “Yunanlıların takvimine göre 1202 (M.S. 891) yılında Akab ya da Akula [Bar-Hebraeus’un yukarıda da belirttiği gibi burası Arabistan’da Kufa şehridir] bölgesinde ikamet edenlerin Nazaria dedikleri köyde, yaşlı bir adam ortaya çıktı. Bu son derece fakir ve azizlik mertebesine ulaşmak isteyen yaşlı adam Tanrıya sonsuz sadakatiyle etrafındaki insanları kendisine çekti. Takipçileri arasından on iki havari sayısında, on iki kişi seçti ve onları yeni mezhebi insanlara vaaz vermeleri için görevlendirdi. Bunu duyan şehrin valisi onu tutuklamaları için emretti. Yaşlı adamı kendi evinin içindeki zindana attı ve ertesi sabah öldüreceğine dair yemin etti. Aynı gece şaraptan yarı sarhoş hâlde vali, zindanın anahta-

rını yatağın altına koydu. Bunu fark eden evin hizmetçisi, vali uykuya dalar dalmaz anahtarını çaldı ve oruç tutup ibadet eden bu yaşlı adama acıyarak zindanın kapısını açtı. Böylece yaşlı adamı serbest bıraktıktan sonra anahtarları aldığı yere koydu. Sabah zindana giderek kapıyı açan ve içerde kimseyi bulamayan vali, suçlunun mucizevi bir şekilde kaçtığını düşündü. Hizmetçi kız korkudan tek kelime etmedi ve haber dışarıda şu şekilde yayıldı: Yaşlı adam kapılar kapalıyken zindandan kaçtı. Yaşlı adam, uzak bir ülkede bulunan iki müridini bulmak istedi ve bu isteğine karşılık melekler tarafından zindandan kurtarıldı. Sonra diniyle ilgili bir kitap yazdı ve ilan etmeleri için müritlerine verdi, bu yeni mezhebi ve öğretilerini anlatmak için insanları davet etti” (Jowett, 1826: 49-51; 1836: 16-17). Bu dinsel öğretiler şunlardır: “Nazaria kasabasından Osman’ın oğlu olarak bilinen ben, İsa’yı gördüm, yani aynı zamanda kelimeyi, nizamcıyı, Ali’nin oğullarından Hanaphia’nın oğlu, Muhammed’in oğlu Ahmet’i gördüm ayrıca Cebrail’i de gördüm: Bana, senin sanatın okumaktır dedi, senin sanatın hakikat. Kâfirlere karşı kızgınlığımı koruyan devesin. İnananların boyunduruğuna katlanan bir düvesin. Sen Ruh’sun, Hz. Zekeriya’nın oğlu Hz. Yahya’sın, o zaman insanlara de ki, iki kere güneş doğmadan önce, iki kere güneş batışından sonra olmak üzere dört kere Kudüs’e doğru diz çökerek şu üç ayeti, ‘Tanrı her şeyden yücedir. Tanrı her şeyden uludur. Tanrı her şeyden büyüktür,’ her seferinde de tekrarlayarak ibadet etsinler. İkinci ve altıncı bayramda kimsenin iş yapmasına izin verme. Her yıl iki gün oruç tutsunlar. Müslüman abdestinden sakınsınlar, sert içkiler içmesinler ancak istedikleri zaman sadece şarap içsinler. Vahşi hayvanların etini yemesinler. Bu dinî öğretileri ilettikten sonra saf köylüleri etkilediği gibi, aynı yöntemle sade ve kırsal kesim insanlarına öğretilerini iletmek için Filistin’e gitti, daha sonra oradan ayrılarak kayboldu ve bugüne kadar yeri bulunamadı” (Jowett, 1826: 49-51; 1836: 16-17; Assemani Bib., Orient, cilt II: 319-20). Ayrıca Ainsworth de, tuttuğu oruçlar, yapmış olduğu ibadetler ve nefisinden feragat etmesi sonucunda manevi bir yüceliğe sahip olan, Kufa’nın yakınlarındaki Nassar kasabasında, M.S. 891 yılında vuku bulan yaşlı bir adamın kurgusal hikâyesini benzer şekilde kaleme almıştır (Ainsworth, 1888: 46-7). İngiliz ve Amerikan kayıtlarında yazılan bu ve benzeri rivayetlerle Nusayrilerin, olduklarından daha karmaşık ve gizemli kılınmaya çalışıldığı açıkça anlaşılmaktadır.

Yaşadıkları Coğrafi Bölge

Nusayrilerin (tüm kaynaklarda ortak olarak görülen) yoğunlukla yaşadıkları yer, Suriye’nin kuzeyinde yer alan sıra dağlar ve özellikle Lazkiye bölgesidir. Bu sıra dağlar kuzey Suriye’nin 20-30 mil arasında değişen enleme, güneyde eski adı Eleutherus olan Nehrül-Kebir ırmağından neredeyse kuzeydeki Orontes (Âsi) dağına veya 34° 46’ enleminden aşağı yukarı 36° enlemine kadar uzanır. Fakat Nusayriler yalnızca bu dağlarda yaşam alanı ile sınırlı değildir. Çok sayıda Nusayri de Lazkiye limanını çevreleyen bölgede bulunur ve bu bölgedeki başlıca köy ve şehirleri Hums ve Hama (Hamath) olan yukarı Orontes’in suladığı bölgeler üzerinde dağılmıştır. Antakya ve çevresindeki bölgede nüfusun önemli bir bölümünü oluştururlar; Adana ve Tarsus bölgelerinde yerleşim yerleri kurmuşlardır. Samuel Lyde’nin The Asian Mystery kitabının ilk bölümünde Nusayrilerin yaşadıkları coğrafyanın sınırları verilmektedir. Lyde, Lazkiye bölgesini tarif ederken Suriye haritasında sahilin 35 derece enlem para-

lelinde Lazkiye bölgesini bulursunuz der. Lyde'ye göre bu bölge, özellikle revaçta olan tütünle ünlüdür. "Suriye'nin Lazkiye bölgesi, etrafındaki dağlarda yetişen kaliteli tütün ile bilinmektedir. Bu dağlar Nusayrilerin meskenidir. Kuzeyden güneye doğru sıra dağlar uzanmaktadır ve bu bir dizi dağ eski adıyla Eleutherus olarak bilinen Nehrül-Kebir ırmağıyla Lübnan'ı ayırır" (Lyde, 1860: 1-2). Bernard Springett de aynı bölgeyi tarif ederek bu dağlar için Nusayrilerin özel alanı olduğunu ve diğer bölgelerde de yaşadıklarını teyit eder. Örneğin "eski Tarsus, Nusayrilerle doludur; bir başka çoğunluk da Antakya'da bulunur; kavimlerinin beşiği olan Bağdat en aşağı beş yüz Nusayri'yi barındırır. Nusayriler, genellikle Haçlı Seferleri sırasında özellikle de Haçlı ve Orta Çağ tarihçisi olan Tireli William'ın eserlerinde kendileriyle ilgili çok şey okuduğumuz 'Assasinlerle' karıştırılmaktadırlar" (Springett, 1861: 38). William Jowett, Nusayrilerin yerleşim yerleri olarak Kuzey Suriye'nin dağlık alanlarını ve Antakya çevresini gösterir (Jowett, 1826: 49). Conder, coğrafi bölgeyi tarif ederken "Antakya yakınlarında, Nehrül-Kebir (Eleutherus) vadisinin güneyine doğru uzanan Casius dağlarında yaşayan Nusayriler" der (Conder, 1889: 290). Ainsworth ise, Nusayrilerin yaşam alanlarını, Cebelül-Ekrad (Jebel el Akrad) ya da Kraad olarak bilinen dağlık ve tepelik alanlar ve Lübnan'dan 'Anti-Casius'a (Keldağ, Cebel-i Akra) kadar uzanan Nusayri dağları şeklinde tarif eder (Ainsworth, 1888: 44).

Springett, 1922'de yayınladığı *Secret Sects of Syria and Labanon* adlı kitabında Nusayrilerin ortalama nüfusları konusunda, "geçen elli yılda Türklerin idaresi altında azalış azalmamalarını tahmin etmek olanaksızdır, ama sayılarında bir azalma olduğunu tahmin edebiliriz" der (Springett, 1922: 119). Yine Springett'in Nusayri nüfusuyla ilgili vermiş olduğu referanslardan vardığımız bilgi çerçevesinde Beyrut Amerikan Misyonerlik Yönetiminden Dr. Vandyck, 1856'da Dürzilerin nüfusunu yüz bin, İsmaili ve Nusayrilerin iki yüz bin olarak tespit eder. Bu nüfusun çoğunluğunun Nusayri olabileceğini de not düşer. Bir başka Amerikan misyoner Dr. Thomson 1841'de *Missionary Herald* dergisine verdiği raporda Tarsus nüfusunun üçte birinin Nusayri olduğunu ve yalnızca İskenderun'da değil Anadolu dağlarında da yaşadıklarını, Nusayrilerin iki yüz bini aşan nüfuslarıyla Dürzilerden birkaç kat daha fazla olduklarını bildirir (bkz. Springett, 1922: 119; bkz. *The Missionary Herald: Reports from Ottoman Syria (1819-1870)*, cilt II, Beyrut: 1995).

Nusayrilerin yaşadığı coğrafi bölge konusunda Batılı araştırmacıların görüşlerini toparlayacak olursak Nusayriler, güneyde Lübnan'dan Hama'nın (Hamath) girişine kadar uzanan bölgeye yayılmışlardır. Tarablus'tan Hama'ya uzanan vadide ve Tarsus'tan Hums'a ve antik nehir Nehrül-Kebir'e kadar olan bölgelerde dağınık biçimde yaşarlar. Kuzey batıdan Keldağ (Cassius veya Cebel-i Akra) ile Lazkiye'den Halep'e uzanan dağlarda ise yoğun olarak yaşarlar. Bu dağlar özellikle Nusayri nüfusunun yaşadığı yerleşim alanları olmasına rağmen Suriye Nusayrilerinin yaşam alanları bu bölgelerden ibaret değildir. Doğuda Hums ve Hama'ya, güneyde Orontes vadisi boyunca Nehrül-Kebir'e ve Antakya'da nüfusları vardır. Adana, Tarsus, Eski Tarsus ve Suriye'nin güneyinde eski Caesarea'da da Nusayriler bulunmaktadır.

Toplumsal Yaşamları

Nusayrilerin toplumsal yaşamları ile ilgili önemli bilgileri M. Dupont'tan alırız. Dupont'un kayıtlarında Nusayriler, sünnet olur, Türkler gibi abdest alır, gece yatmadan ve güneş doğmadan dua ederler. Oturarak ayakta ya da yürüyerek dua edebilirler; ancak eğer kendi dinlerinden olmayan birileriyle konuşur, yakında veya uzakta deve, domuz, tavşan ya da zenci görürlerse yeniden abdest almaya ve duaya yeniden başlamaya zorunludurlar. Dualarında sakalını ve çenesini tıraş edenlere, iktidarsızlara ve (her ne kadar Türklerin huzurunda Müslüman gibi davransalar da) Halife Ömer ve Ebu Bekir'e lanet okurlar. Şarap ve alkollü içecekler tüketirler, ancak bunu toplum içerisinde yapmazlar; bayramları şarapsız kutlanamayacağı için şarapları olmadığı zaman ona rengini veren kara üzümü kaynatarak elde ettikleri boğma denilen özü yedek olarak kullanırlar. En batıl itikatlı mezhebi oluşturan Shemélié'ler (Şimaliye, Şimaliler), dişi, sakat, kör ya da hastalıklı hayvanların etini yemezler, aralarında hiç tütün tüketmeyenler de vardır. Diğer Nusayriler genellikle bu kadar titiz değildir. Shemélié'ler oruç tutmazlar, tavşan, domuz, ceylan, yengeç, kirpi gibi yabani hayvanların etlerini, yılanbağı, kısacası pulsuz balıkçıklarını ve genellikle yasaklanmış bütün su kabuklularını yemekten kaçınırlar. Ulema ya da üstat diye adlandırılan Şeyhleri, taktıkları poşu ve giydikleri kıyafetlerle diğerlerinden ayrılırlar. Bu kişiler olağanüstü durumlar dışında kendi evleri dışında yemek yemezler. Clissié'ler (Kilaziye, Kilaziler), diğer bir adıyla Ay'a tapanlar, en kalabalık mezhebi oluştururlar ve diğerleri tarafından büyük saygı görürler (Dupont, 1825: 641). Samuel Lyde de toplumsal yaşam konusunda önemli bilgiler aktarır. Örneğin Nusayrilerin evlerinde yönetim şekli baba-erkindir, her köy kendi şeyhine sahiptir ve bir yanda Müslümanlara diğer yanda Hristiyanlara olan kinle bir milliyet bilinci oluşturmuşlardır. Lyde'nin verdiği bilgilerden Nusayri köylerinin genellikle küçük ve basit bir yapıda inşa edildiğini, evlerin çıplak dört duvar ve balçıkla sıvanmış en basit Arap yapıları olduğunu öğreniriz. Böylece bir yangının neden olacağı kayıp, köy için küçük bir felakettir ve kolayca atlatılabilir (Lyde, 1860: 5-7).

Evlilikleri

Nusayriler kendi aralarında mezhep farkı gözetmeksizin ve en ufak bir sorun çıkarmadan birbirleriyle tarafsızca evlenirler. Evlenirken sadece Şeyhin onayı ve köyün çiftçilerinin izni gerekir, yazılı bir anlaşma yoktur (Dupont, 1825: 640). Damat, gelinin ailesiyle pazarlığı tamamlar tamamlamaz evlenirler (Dupont, 1825: 641-42). Eğlence pazartesi günü başlar ve perşembe gününe kadar devam eder. Bir çubuğun ucuna takılı beyaz mendili taşıyan gençlerin arkasında ata bindirilmiş olan gelin köyde dolaştırılır. Orada yaşayan bütün insanlar eşliğinde Arap tarzında şarkılar söylenir. Bu eğlence sona erdikten sonra katılanlardan birisi hediyeleri toplar, mali gücüne göre kimisi para verir ve gelin bunları damada teslim eder. Daha sonra katılan bütün davetlilere yemek verilir. Yeni evli çift kendileri için hazırlanan küçük bir eve gider, damadın akraba ve arkadaşlarından birkaçı damat onlara evliliğin tamamlandığını söyleyene kadar kapıda bekler ve bu da silah atışlarıyla hemen bütün köye duyurulur. Dul kadınlar ikinci kere evlenmek istediklerinde aileleri taliplerinden hiçbir şey isteme hakkına sahip değildir. Nusayriler arasında zina, katı kurullarla yasaklanmamıştır. Ancak erkek, eşinin

sadık olmadığını gördüğü anda onu boşar ve ailesine ödediği parayı geri alır, isterse bir ya da iki gün sonra yeniden evlenir. Eğer zina, yabancı biriyle yapıldıysa kadın ölümle cezalandırılır (Dupont, 1825: 642). Samuel Lyde de Nusayriler arasında evlilik konusunda benzer bilgiler vermektedir. Lyde'ye göre bazı şeyhler dışında her erkek halk tarafından evlenmeye zorlanır. Gelinin başlık parası damat tarafından ödenir. Bir kısmı gelinin babasına diğer bir kısmı ise arabulucu Şeyh'e, ufak bir kısmı ise geline, birkaç kıyafet ve yatak takımı alması için düğün hediyesi olarak verilir. Boşanmak son derece kolaydır (Lyde, 1861: 364-65).

Davranış Biçimleri

Lyde'nin verdiği bilgiler yönünde Nusayriler, fiziksel yapı bakımından Suriye halkı ortalamasının üzerindedir. İyi yapılı, atletik, yorgunluğa dayanıklı ve çalışmalarında aktif insanlardır. Tüm erkekler yiyecek arayışlarına veya savaşa olduğu gibi, işlerine de silahlı giderler. Kullandıkları tüfek, genellikle uzun, acemi yapımı ve çağdıdır. Fişekleri basit ve patlayıcı gücü belirsiz olan ev yapımı parçalardır. "Hem askerî disiplin olarak hem de nişancı olarak çok az eğitilmişlerdir. Acımasız olduklarından dolayı ani saldırıları ve darbeleri korkunçtur fakat düzenli ordulara uzun süre karşı koyamazlar ve tek bir İngiliz veya Fransız alayı en geniş orduları için dahi yeterli gelir. Doğal olarak yağmacılar gibi dövüşürler fakat savaşçı olarak başarı sağlayamazlar. Kontrol konusundaki sabırsızlıkları ve kavgacı tabiatları onları bir askerî harekât için yetersiz kılar" (Lyde, 1861: 348).

Dupont'a göre Nusayriler, en ufak şeyler için dahi Tanrı adına yeminler etmekten çekinmezler. Bu nedenle Türkler, onları Yahudilerin altında bir yerlere koyar, yaşamları ve malları ihlal eden bu insanların inançsız ve kanunsuz insanlar olduğunu ileri sürerler. Nusayriler kincidir ve kinlerini uzun süre devam ettirirler. Suçlunun ölümü bile bu insanların sinirlerini yatıştırmaz, çünkü ailesinden bir ya da daha fazla kişi cezalandırılmadıkça yeterince intikam alamadıklarını düşünürler (Dupont, 1825: 642). Dupont gibi Samuel Lyde de Nusayrilerin arasında bazı yaygın kötü alışkanlıklardan söz eder. Lyde'nin gözlemiyle Suriye halkı içinde hiçbir grup daha gürlütücü, daha saygısız, küfre, yalana, hırsızlığa ve cinayete daha yatkın değildir. Baba oğul kavgaları neredeyse sıradan bir durumdur. Ancak Lyde, bu insanların haksız yere bazı kötü alışkanlıklarla suçlandıklarını da vurgular. Örneğin, "bazı araştırmacılar tarafından doğrulandığı gibi ne bir eş toplulukları ne de Volney'in belirttiği gibi akşam dini toplantılarının, ışıklar sönünce sınırsız çapkınlıkla son bulduğu gibi saçma alışkanlıkları vardır" (Lyde, 1861: 346). Nusayrî kadınları dışarı peçesiz çıkar ve erkekler kadınlara karşı tavırlarında yeterince nazik olmamalarına rağmen diğer Suriye kabilelerinin kadınlarına karşı tutumlarından daha nazik davrandıkları söylenebilir. Ancak Conder, bu konuda Lyde ile aynı görüşte değildir. Conder'e göre Nusayriler, mabutların şerefine içilen şarapla kabul töreni yaparlar ve kadınları bu törene asla kabul etmezler. Conder, "Bu kabilelerin bayanları belki de Suriye'deki diğer bayanlardan çok daha berbat bir şekilde aşağılanmıştır." der (Conder, 1889: 290-91). Dupont'a göre de; "kadınlar ailenin ev işlerini yürüten kişiler olarak görülür ve onlara adeta bir köle muamelesi yapılır. Din hakkında hiçbir bilgiye sahip değillerdir, bu konuda herhangi bir şey sorma cesaretinde bulduklarında efendileri dinin, kendileri için yalnız-

ca nesillerin devamından ve eşlerinin isteklerine itaatkâr olmaları gerektiğinden ibaret olduğunu açıklarlar” (Dupont, 1825: 639-640).

Yiyecek İçecek Alışkanlıkları

Lyde, Nusayrilerin davranışlarının yanı sıra yiyecek içecek alışkanlıkları ile ilgili de bilgiler vermektedir. Örneğin alkol, Nusayrilerin pek bağımlı olmadıkları bir alışkanlıktır. Nusayriler, şarap yapmayı bırakmışlar ve ithal alkol alacak ekonomik güçleri de kalmamıştır. Kısa bir sarhoşluk keyfini ya dağ incirlerinden yaptıkları ucuz rakıyla çıkarırlar ya da dini şölen fırsatlarını kollarlar. Yemek konusunda da nispeten gösterişsizlerdir, eti fazla yemezler, çok az pirinç, mevsiminde incir ve kavunla kabaca hazırlanmış buğdaydan yapılan yiyecekler tüketirler. Her şeye rağmen Nusayrilerin kalbine giden yol midelerinden geçer (Lyde, 1861: 346-47). Yiyeceklerin temizliği ya da kirliliği konusunda herhangi bir bilgi verilmemiştir, bu konuda Nusayriler birçok bakımdan Müslüman geleneklerini takip ederler. Ancak buna, uygunsuz öldürülen hayvanların etleri, yanık olan her şey, yılan balığı gibi pulsuz bütün balıklar, bütün kusurlu hayvanların etleri gibi şeyleri reddetmeleri tarzında birkaç yeni madde daha eklemiştir. Deveyi ve tavşanı da yemek için kullanmaya isteksizdirler. Şemsilerde (Shemsee) tütün kullanımı yasaktır ve Şeyhler asla sigara içmezler (Lyde, 1861: 365).

Cenaze Törenleri

Cenaze törenleriyle ilgili Dupont'un verdiği bilgileri özetleyecek olursak Nusayriler ölülelerini Türkler gibi yıkarlar. Derin yaslarını avazları çıktığı kadar bağıarak kadınlar türbanlarını gevşeterek türbanlarının dikkatsizce boynuna düşmesini sağlayarak ve kırk gün boyunca elbiselerini değiştirmeyerek gösterirler. Ruhun başka bir vücuda geçtiğine inanırlar ve çok iyi nam bırakarak ölen Şeyh ve dervişlerinin anısına saygı gösterirler (Dupont, 1825: 642). Lyde, Nusayrilerin cenaze törenlerinde uygulanan bazı ayinlere dikkat çeker. Örneğin evde ve mezarın başında tütsü yakılır, cenaze töreni mezar başında şarkı söyleme ve silah atışlarıyla son bulur. Matem tutması için kimseyi kiralamazlar, çünkü onun yerine şeyh vardır zaten. Mezarlar hem Nusayriler hem de Müslümanlar için kutsal olan ve onların çok sevdikleri merisin ağacından yapılmış çelenklerle süslenir (Lyde, 1861: 365). Conder, cenaze törenleriyle ilgili, “Antik cenaze törenlerini anımsatan biçimde bir mezar başında ekmek yeme gelenekleri vardır.” der (Conder, 1889: 291).

Araştırmacıların Anıları

Nusayrilerin toplumsal yaşamları hakkında bilgiler edindiğimiz ilk araştırmacılardan biri Walpole'dir. 1850-51 yıllarında bu bölgeye görevlendirilen ve hem asker hem de mason (Free-mason) kimlikleri ile Nusayrileri gözlemleyen Walpole, İngiltere'ye dönüşünde bu insanlar arasında yaşadığı kişisel anılarını derlediği üç ciltlik kitap yazmıştır. Bu kitapların Nusayriler hakkında ne ölçüde gizemli bilgileri açıkladığı konusu biraz tartışmalı olsa da Walpole, Nusayrilere özel ilgi gösterir. Bu ilginin altında yatan temel amaç ise yalnızca onları tanımak ve tanıtmak değil, bölgenin stratejik yapısını araştırmak ve istihbarat toplamaktır. Ör-

neğin Walpole, Nusayrilerin kendisine güvenmesini nasıl sağladığını, bir casus gibi aralarına girme planını şöyle anlatmaktadır: “Onların gizemlerine nüfuz etmenin zorluğu ve ümitsizliği ile kendime yollar ararken inanmayacağım kadar büyük bir gelişme kat etmekteyim. Buraya ilk gelişimden itibaren bütün gücümü bu gizemi çözmeye yönlendirdim, planlarımı bir kenara bırakıp kapılar bana açılana kadar güven verebilmeyi denedim ve şimdi bütün inancımla diyebilirim ki aralarına girmeyi başardım” (Walpole, 1851: 64-5). Tıpkı Walpole’nin Nusayrilere olan ilgisinin, İngiliz Lordu ile doğulu köle ilişkisi biçiminde anlatımı gibi Samuel Lyde’de kendi ilgi alanını bir başka yönden açıklamaktadır: “Nusayrilere olan ilgimiz pek fazla değildir, aslında ne oldukları, gizemli soyları veya gizemli dinleri de pek önemli değildir. Medeniyet ve modern ticaret için önemleri yoktur ve muhtemelen yüzyıl sona ermeden olabileceği üzere, Suriye’den yok edilirlerse dünya çok büyük bir kayıptan muzdarip olmayacaktır. Toplumsal değer açısından Kuzey Amerika Kızılderililerinden bir kademe üsttedirler ve kuşkusuz aynı kadere mahkûmdurlar” (Lyde, 1861: 348).

Walpole’nin Nusayrilerle yaşadığı anıları, genellikle Şeyh ziyaretleri, bölgedeki Osmanlı idarecilerinin eleştirisi gibi sohbetler ve cami ve kilise kitabelerinin kopyalarını elde etme gibi konular üzerinedir. Örneğin Walpole, benim iyi arkadaşım dediği Şeyh Hasan’ın on beş yaşlarında genç bir kız olan karısının kendisine hediye verme isteğini ve kendisinin bu hediyeleri bir karşılık vererek kabul edebileceğini tam bir efendi köle diyalogu ile anlatır. Kadının “Ah, ne büyüyorsunuz, kölelerinizi düşünüyorsunuz, eğer parayla eve dönersem [bana para verirsiniz] efendim [Şeyh Hasan] beni döver; ona nasıl açıklarım? Alın, alın, onun başı için” sözleri üzerine, Walpole, “Düşüncemi değiştiren onun [Şeyh Hassan] başı değildi ama [parayı] geri aldım.” der (Walpole, 1851: 103). Walpole, Şeyh Hasan ile ilişkilerinde buna benzer İngiliz üstün tavır ve tutum anlayışını sürdürmektedir. Örneğin Şeyh Hasan ile Mehalbe, Caldahha bölgesine yaptıkları bir yolculuktan söz ederken, Şeyh Hasan’ın Walpole’ye, istediği kızla evlenip kendileriyle birlikte kalmasını, kısacası ona hizmet etme önerisini anlatır. Walpole’nin bu anlaşılması güç ilişkilerini bir kenara bırakırsak bölgeyle ve toplumsal yaşamla ilgili verdiği bilgiler dikkate değer. Örneğin bu yolculukta Nahr Shebar ya da Stama’yı geçtikten sonra Şeyh İsmail el-Osman yönetiminde Caldahha bölgesine gelirler. Caldahha bölgesi Kelbia olarak da adlandırılır; Caldahha köyüne varmadan küçük bir anıt mezardan geçerler. Şeyh Hassan, buranın Hristiyan bir papaza ait olduğunu söyler (Walpole, 1851: 121-24). Walpole’nin anlattığı bir başka çarpıcı anısı, ‘İbn Hani’nin Mezar Taşı’ başlığı altında Besnada köyünü ziyaretidir: “Besnada köyü Nusayrî dağlarına, denize ve ovaya hâkim bir tepede. Düzlükte Serai adı verilen yerde, seksen yıl önce bizim bir İngiliz Konsolosu tarafından yaptırılan ev kalıntısı duruyor. Yine bir başka tepede geniş bir Nusayrî köyü ve altında güzel bir şelale var. Yolumun üzerinde Demserko adında bir Nusayrî köyü var. Bu köyden bana, Nusayrî olup olmadığını öğrenmek için birisini yollamışlardı; buradan geçerken bütün halk dönüp beni selamladı ve bazıları bana eşlik etmeyi önerdi. Atımı dörtlüğe sürmeme rağmen birkaçı beni takip etti. Yarım saat sonra sahilde küçük bir koyda Müslüman Şeyh İbn Hani’nin mezar taşı duruyor; naaşı caminin küçük bir odasında. Caminin hizmetkârı bana eşlik etti ve hatta beni kutsal mekâna kadar davet etti. Nusayrîlerin buraya saygıları var mı diye sordum: Çok sayılarda buraya gelirler, ancak ibadet etmek için değil efendim, bunlar günahkâr ırk, diyerek

yanıt verdi” (Walpole, 1851: 94-5). Walpole'nin anılarında Nusayrilerin gerçek kimlikleri ya da tanımlanması bakımından fazlaca bilgi edinemeyiz. Onun kayıtlarında Nusayriler, gizemli, basiretsiz ve yönlendirilmeye muhtaç ilkel insanlar olarak aktarılmaktadır.

Ainsworth de, *A Personal Narrative of the Euphrates Expedition* adlı kitabının V. Bölümü, 43-49. sayfalarında 'The Ansarians' başlığıyla Nusayrilerin arasında yaşadığı kişisel anılarını anlatır. “Nahr el Kebir (heybetli nehir) vadisinin doğu kısmından yukarıya döndük ve bu nehri Lazkiye'nin doğusundan 10-12 mil boyunca yürüyüp geçtikten sonra, durup köylerinden bir tanesinde konakladığımız Nusayrilerin bölgesine vardık. Bu köye yaklaşırken çok şaşırduğum bir olay meydana geldi. Katırımın dizgininden tutup bir tepeye tırmanırken, dostça güler yüzlü yaşlı bir adam bana doğru gelip candan bir şekilde tokalaştı. Kendi kulübesine kadar bana eşlik edip orada beni misafir etmek için yolundan geri döndü. Kendi kendime bu arkadaşça davranan dağdaki yaşlı adam yoksa Haçlıların Nusayriler diye tanımladığı, Assassinlerden birisi miydi? Misafirperver, yaşlı bir adamdı ve kulübesindeki kadının da öyleydi, daha genç olan kadının, bana süt, ekmek, yumurta ve güzel bir üzüm suyu getirirken yüzü açıktı, üzerinde güzel bir elbise vardı ve yaradılışın vermiş olduğu kibar bir nida içerisindeydi” (Ainsworth, 1888: 44). Ainsworth'ün anılarından Nusayrilerin yabancılarla karşı dostça davranan, misafirperver insanlar olduğunu görürüz. Samuel Lyde de bu konuda aynı görüştedir. Lyde'nin kayıtlarında da Nusayriler misafirperver insanlardır, ancak bir misafirin korunması, misafirliği sona erdiğinde ona saldırılmayacağına veya soyulmayacağına dair teminat vermez. Yani korunması, misafirliği süresince geçerlidir. Lyde'ye göre Nusayriler, aslında ahlak konusunda Batı milletlerinden çok farklı değildir ve ağır yaşam şartları düşünüldüğünde hovardalıktan ziyade iffetleriyle öne çıkarlar (Lyde, 1861: 346).

Suriye'de Amerikan misyoneri olarak görev yapan William M. Thomson'un, “*Travels in Northern Syria: Description of Seleucia, Antioch, Aleppo, Etc.*,” (Kuzey Suriye'ye Seyahat. Seleucia [Süveyde], Antakya, Halep ve Civarının Tanımlanması) adlı makalesi 6 Ağustos 1846 tarihinde yolculuk anılarıyla başlar. Kuzey Suriye'nin genel panoramasının verildiği makalede Süveyde (Swadea, şimdi Samandağ) düzlüklerinde yaşayan nüfustan söz edilir. Nusayri, Yunan ve Ermenilerden oluşan nüfus çalışkan, barışçı ve dürüst köylüler olarak tanıtılır (Thomson, 1848: 447-51). Thomson, Seleucia'yı, bölgedeki dokuz büyük şehirden biri olarak tanıtır. Bu şehir “Seleucus Nicator tarafından kurulmuş ve şehre onun adı verilmiştir. Nicator, yaşadığı dönemin dünyadaki en büyük inşaat ustasıdır” (Thomson, 1848: 452). Thomson, Seleucia'nın birkaç mil güneyinde Ziyaret veya Mezarül-Hızır'dan (Zeyareh ya da Mazar of el-Khudr) geçerken bu mabedin bembeyaz kubbesinin denizcileri korkuttuğundan söz eder. Batıl inancı olan gemiciler kıyıda bu mabedi geçerken oradaki Aziz'e dua ederler. Seleucia'yı tarif ederken Thomson, Nusayrilerin toplumsal yaşamlarıyla ilgili bilgiler de vermektedir. Örneğin, Nusayriler de Hızır'a (el-Khudr) büyük saygı ve hürmet gösterirler. Hatta “hasat mevsiminden sonra ve verimli bir yılın meyveleri toplandığında, etraftaki dağlardan gelen Nusayriler büyük bir kalabalık oluşturur ve bu 'Mezar'a bir kurban ve etrafa ziyafet sunarlar.” Ziyafet verme ya da yıl dönüşümünü Yahudilerin hasat toplama festivaline benzeten Thomson, Nusayri erkek, kadın ve çocuklarının bu bölgeye gelerek seremonilere katıldığını, ancak yalnızca üst düzey rütbeli Şeyh'lerin 'Mezar'a girebildiğini aktarır (Thomson, 1848: 452).

Conder'in Tarablus'ta kalan Fransız Konsolosu Blanche'dan aktardığı bilgi çerçevesinde, Nusayriler, tıpkı Dürziler gibi uzun boylu, sarışın ve mavi gözlü oldukları için dağlarda yaşayan diğer kavimlerden farklı bir ırk olduklarına inanıyorlardı. Yine bu bilgiler ışığında aktarılan Nusayrilerin "kutsal yerleri, meşe korulukları içerisinde yapılmış kaba saba mihraplardan ibaretti ve mihrap dört taştan yapılmıştı, üzerinde küçük kandiller vardı. Blanche'a göre Nusayriler bu mihrapların yanında yemin ederlerdi ve hatta bir keresinde bir cinayetin katillerinin, mihrabın yanında masum olduklarına dair yemin etmeyi reddetmesiyle ortaya çıkarıldığını" söyler. Tarablus'un kuzey tepelerinde bulunan bu tür kutsal yerlerden birisinin adı da Martmura'dır (Conder, 1889: 291-92).

İnanç Sistemleri

Nusayrilerin inanç sistemiyle ilgili detaylar konusunda özellikle Samuel Lyde'nin *The North American Review* adlı dergide çıkan *The Asian Mystery* (Asya'nın Gizemi) adlı kitap özeti ve Springett'in *Secret Sects of Syria and Lebanon* (Suriye ve Lübnan'ın Gizli Tarikatleri) adlı kitabının XVI. "The Religious System of the Nusairis" (Nusayrilerin Dini Sistemleri), XVII. aynı bölümün devamı ve XVIII. "Religious Festivals of the Nusairis" (Nusayrilerin Dini Bayramları) bölümlerini temel aldık. Bu bölümlerde verilen detaylar en azından kavim ve mezhep konusunda diğer kaynaklardan daha fazla katkıda bulunur kanısındayız. Lyde, bu bilgileri 'Şeyh'lerin El Kitabı' ya da 'Şeyhlerin Kılavuzu' (Manual of Sheiks) adlı Nusayri inanç sisteminin tüm ana noktalarının belirtildiği bir kitaptan elde ettiğini iddia eder. Springett, 'Şeyh'lerin El Kitabı' (Manual of Sheiks) için, "Asya'nın bilinmeyenlerinden birine sahip olduğumuzu göstermesi bakımından bilgilerimizden emin olmamızı sağlar." der (Springett, 1861: 38). Lyde'nin hem bu kaynaktan hem de okullar inşa etme amacıyla bu halk içinde uzun süre kalması ve dillerini çok iyi öğrenmesi ile kendi gözlemlerinden edindiği bilgiler doğrultusunda Nusayriler, Tanrı'nın mutlak varlığını ve birliğini kabul ve beyan ederler. Lyde, Nusayrilerin Tanrı inancını ve Nusayri teslisi (Ansairi trinity) olarak tanımladığı Tanrı'nın tezahürlerini şöyle açıklamaktadır: "İslam'ın diğer mezheplerinde olduğu gibi Nusayri teolojisinde de ilk şart Tanrı'nın mutlak birliğiydi. Ne kadar farklı isimle anılırsa anılsın, dahası ne kadar göstergesi olursa olsun ve ne kadar kişiliğe bürünürse bürünsün Tanrı birdir. Kendisiyle ebediyen birlikte ve eşit olmayan fakat her birini öncekiyle yaratan bu tek Tanrı, üç ayrı kişiliğe sahiptir. İlk kişilik, en Yüce Tanrıdır; ikinci kişilik birinci tarafından yaratılmıştır ve üçüncüde ikinci tarafından yaratılmıştır. Bu kişiliklerin isimleri Maana (Mânâ), İsm (İsim) ve Bab'dır (Kapı). Maana, mutlak içsel varlık, duygu ve her şeyin gerçekliğidir -özde var olandır- İsm, iç gerçekliğin tezahürü ve Bâb'da tezahürün insan bilgisine ulaşma yoludur" (Lyde, 1861: 352-53; Springett, 1922: 140). Springett, Lyde'nin anlattığı bilgileri teyit eder ve ondan aldığı kaynakla, Maana, İsm ve Bâb üçlemesinin alt bölümlerini liste hâlinde sıralar. Springett ayrıca bu üçlemenin inananlar için, Ayn, Mim, Sin, üç harfiyle sembolik gizemi olan, Ali, Muhammed ve Selman olduğunu bildirir (Springett, 1922: 141).

Lyde'ye göre Ali, Muhammed ve Selman üçlüsü, birlikte görünür ve birlikte çalışırlar. Ancak her birinin de ayrı tezahürleri vardır. Örneğin, varlığın ve birliğin temsili olan Yüce Tanrı'nın

üçlü birlik sistemi içinde, her biri kendi alanıyla bağlantılı olan yedi ayrı tezahürü vardır. Yalnızca sonuncusu tam, mükemmel ve kesindir. Tanrı'nın ilk görünüşü Abel, Âdem ve Cebrail teslisindeydi, yedinci ve son görünüşü ise Ali, Muhammed, Selman el Farisi idi. Tezahür listesinde belki de en çarpıcı olan, yalnızca en yüksek kademedeki tek bir örnek dışında hepsinin de, yaş veya kademesiyle sıralı yere sahip olmasıdır. Böylece tezahür listesinde Âdem İsm'ken Abel, Maana'dır, Yakup İsm'ken Yusuf, Maana'dır, Joshua'nın Musa'yla, Asaf'ın Süleyman'la, Cephas'ın İsa'yla ve Ali'nin kayınpederi ve dinin kurucusu olan Muhammed'le olan düze-yi aynıdır. Tek istisna Seth ve Nuh arasındakidir, burada Seth tarihsel olarak daha önce gelmesine rağmen Yaratılış (Genesis) anlatısında daha az önemli bir yere sahiptir. "Müslümanların Şii mezhebi için olduğu gibi Nusayriler için de Ali, Maana, Tanrının en mükemmel ve en yüksek tezahürüdür. Diğer tezahürlerin hepsi bunu gösterir, buna odaklanır ve buna dayanır. Tanrısal özelliklerin atfedildiği ve ismiyle dualar edilen Ali, büyük ölçüde Nusayrilerin Tanrısıdır. Muhammed Peygamber, İsm, yani Ali'nin insanlara bildirildiği, duyurulduğu İsm ve arkadaşı İranlı Selman el Farisi onun sayesinde insanların Ali'yi tanıdığı Bâb, yani Kapı'dır. Nusayri teslisi yalnızca sıralamada değil bu kişilere atfedilen görevler konusunda da büyük ölçüde Hristiyan teslisinden ayrılır. Aslında Nusayri İlmihali'nde Tanrı'ya atfedilen 'Acıyan' ve 'Merhamet eden' gibi atflar İsm ve Bâb'a gönderilmektedir. Fakat ne Muhammed özellikle merhametliydi ne de Selman el Farisi bağışlayıcıydı. İsm'in bir kurtarıcı olmadığı gibi Bab da bir takdis eden değildi" (Lyde, 1861: 353).

Springett bu konuyu şöyle açıklamaktadır. Ve daha açıkça: "Manaa' 'Bâb'dan (kapı) girince, kendisini 'İsm' (isim) olarak gizlemektedir ve onu kendisinin yerine koyar. 'Güneş'in Gözü' olarak çağrılan Ali'nin Güneş'te oturması beklenir ve Ansayriler ibadet ettikleri zaman Güneş'e doğru dönerler. Işığın özü olduğuna inandıkları insanların ruhları, arındırıldıktan sonra cennette (gökyüzünde) yıldız olurlar ki bu onların 'ilk merkezidir'" (Springett, 1861: 42). Son 'Manaa' olan Ali, Nusayriler tarafından ilahlaştırılmıştır. "Müslümanların Tanrısının (Allah'ın) yerini alır; sanki bizleri yarattığından, İsa'yı Meryem'in rahminde oluşturduğundan, Muhammed'i gönderdiği ve onu eğittiğinden, her yerde ve her zaman hazır olduğundan, her şeye gücü yettiğinden vs. söz edilir. O, et ve kandan değil, sadece parlak bir görüntüdür. Davranışları Zahir, görünebilirdi. Bu nedenle o gerçekten evlenmemişti, ancak görünüşte öyleydi. De ki 'Eğer Ali Tanrıysa nasıl yaratılmış insanlarla aynı oldu?' sorusunun cevabı da şu şekildedir. Cevap: 'Öyle var olmadı, ancak değişim döneminde Muhammed olarak görüldü ve Ali adını aldı.' Tekrar: 'İlahî görünüm nedir?' sorusuna karşılık, 'Yaradan'ın kendisini saklayarak insan gibi görünmesidir"' cevabı verilir (Springett, 1861: 41). Springett, *Secret Sects of Syria and Lebanon* adlı kitabının XVI. The Religious System of the Nusairis (Nusayrilerin Dini Sistemi) Bölümünün sonunda bu ve buna benzer soru-cevapların çarpıcı olanlarını eklemiştir (bkz. Springett, 1922: 145-47).

Yüce Tanrısallık makamında olan Ali'nin özellikleri, 'Ölümlülerin Işığı,' 'Gücün Efendisi,' 'Kederlerin Kovucusu,' 'Necklerin Profesörü,' 'Gri Saçların Güzelliği,' 'Sürekli mucizeler gösteren,' 'At Binicilerinin En İyisi' 'Görüntülerin Işığı,' 'Kılıçyla vurduğunu Deviren,' 'Denizleri Dolduran,' 'Putları Yikan,' 'Işıkların Işığı,' 'En doğru Yol,' 'Muhteşem Yapı,' 'Hakikatin

Sözcüsü, ‘Gerçek İnananların Prensi,’ ‘İlk ve Son’ ve buna benzer ilahî mükemmellik içeren birçok sözle anılır. Tüm bunlar Yahudilerin Yehova’ya ya da Müslümanların Allah’a atfettikleri gibi Ali’ye atfedilir. “Onun için en sık kullanılan isim de ‘Emir in-Nahal’ (Emirün-Nahl), Arılar Prensi’dir, çünkü onun takipçileri en iyi çiçekleri seçerler. O, dünyanın ve tüm insanların yaratıcısıdır. Her şeyi canlı tutan Takdir-i ilahîdir. Şimdiki ve sonsuz Güç, Akıl ve Aşktır. Her zaman hazır ve nazır olmasına rağmen O, her şeyi görür, her şeyi bilir ve her şeyi yönetir” (Lyde, 1861: 354). Yüce Tanrılık makamı olarak Ali, tapınılacak tek kişidir. Mükemmel olduğu için İsm’in başka ibadet edilecek bir adı yoktur ve Nusayrî teslisinde Mana ile bağlantılı bile olsa başka birine ibadet etmek çok tanrılıktır. İkinci kişinin asalet derecesini ve ona ayrılan etki derecesini tam olarak belirlemek kolay değildir. İsm’in ilk insan görünüşü Âdem’in görünüşüydü, yedinci ve sonuncu görünüş ise Muhammed Peygamber’inkiydi. Bu görünüşler yalnızca Ulu Tanrı’nın perdesiydi. Nusayrî İlmihali’nin teorik kısmındaki yüz sorudan sekizi İsm’e ayrılmıştır, fakat cevapların bize verdiği tüm bilgiler, İsm ile verilen isimlerin karmaşık bir katalogudur (Lyde, 1861: 355). Nusayrî teslisinde üçüncü kişi olan Bab’ın (Kapı) görevi de İsm gibi İlmihâl’de belirsizdir. Birçok ‘Derecedeki’ ve kişileştirmedeki isimler uzunca verilir fakat İlahi sistemindeki yeri hiçbir yerde tam olarak belirtilmemiştir. Yalnızca Cebrail’in görünümü tarihteki önemli kişilik şeklindedir, sonuncusu Hz. Muhammed tarafından azad edilmiş ve onun doktrininin bir öğreticisi olan İranlı Selman’dır. Bab’ın temel görevi üç katlı bir göstergenin soyut sistemini tamamlamak gibi görünmektedir. İlmihalin otuz birinci sorusunda Bâb, ‘mükemmel ruh,’ ‘Kutsal Hayalet’ olarak adlandırılır fakat bu, ismin bizzat kendi faaliyetinden dolayı değildir (Lyde, 1861: 356).

Üç katlı Tanrı makamının yedi katlı gösterge sisteminin altında Nusayrî mezhebinin bol katmanlı bir hiyerarşi sistemi vardır. Bu sistemde Ali’nin ilk ve lideri olduğu son derece saygı gösterilen ve her birinin kendi Bab’ı veya kapısının bulunduğu On İki İmam veya yönetici vardır. Çeşitli kapılardan, önce melekler olarak gelen daha sonra yeryüzünün seçilmiş en kıymetli ‘seçkin ruhları’ olarak özel görünüşler yapan beş ‘Kimsesizleri’ vardır. Hiyerarşi sisteminde dört yüz tane Bâb (Kapı), beş yüz tane Eytâm ya da ‘Yetimler’ ve bunların altında altı yüz tane kadar Nakibler (Nakeebler) veya ‘Prensler,’ yedi yüz kadar Necipler (Nadjeeps) veya ‘Mükemmel’ olanlar, sekiz yüz kadar Mukhtasseen veya ‘Alışılmamış,’ dokuz yüz kadar Muhlisin (Mukhliseen) veya ‘İnançları Saf’ olanlar ve son olarak bin yüz tane Mumtahaneen veya ‘Güvenilir’ler vardır. Nusayrî İlmihâli’nden aktarılan Eytâmın (Yetimlerin) yedi derecesiyse; ‘Doğu, Batı, Aylar, Yeni Aylar, Yıldızlar, Gök gürültüleri ve Şimşeklerdir.’ Dördüncü sıradaki Necipler (Nadjeeps) veya Mükemmellerin yedi derecesi de; ‘Dağlar, Yağmur Bulutları, Denizler, Irmaklar, Rüzgârlar, Bulutlar ve Yıldırımlardır.’ Hiyerarşilerdeki en alt sırada olan Mumtahaneenlerin yedi derecesi ise; ‘Evler, İbadet Yerleri, Palmiye Ağaçları, Üzümler, Narlar, Zeytinler ve İncirlerdir’ (Lyde, 1861: 356-57). Tanrısal hiyerarşilerin yanı sıra, sayıları ve karmaşıklığıyla çok şaşırtıcı olan dünyevi sıralama da vardır. 124.000 civarında peygamberler, havariler ve kahramanlarla birlikte Nusayrîlerden inanması ve şefaathlerini istemesi beklenen hiyerarşik sistemde 119.000 kişilik dünyevi silsile de vardır. Dünyevi hiyerarşi sisteminde, 14.000 Tanrı ya yakın olanlar, 15.000 Meleklerle yakın olanlar, 16.000 Ruhsallar, 17.000 Azizler, 18.000 Münzeviler, 19.000 Dinleyiciler ve 20.000 Takipçiler olarak sıralanır.

Nusayrî dağları Suriye ve Lübnan dağları gibi azizlerin anıtlarıyla taçlandırılmıştır. Hac için Ali'nin kardeşi Khadi il Akhdar'ın 'Yeşil Yeşil' mezarına gidilir. Ali'nin tüm akrabaları da layıkıyla şerefendirilmiştir; annesi Fatıma, 'evin destekleri' olan dört erkek kardeşi, çocukları, oğulları ve kızları; doğru imanın tesis edilmesinde dikkate değer nispette etkin olan herkes (Lyde, 1861: 357). Benzer rakamlar Springett tarafından da teyit edilmektedir (bkz. Springett, 1922: 140-43).

İbadet Şekilleri

Lyde'ye göre Nusayrî mezhebi, ahlak ilkeleri ve ayinleri bakımından Hristiyanlığa benzer. Nusayrî İlmihalindeki seksen dördüncü soru görevlerin kısa bir özeti içerir. Dinlerin tamamlayıcısı ve tüm arzuların nesnesi Tanrı'nın sırrını alacak olan kişi, 'tüm olanaklarıyla tanıdıklarına yardım etmeli ve malının beşinci bölümünü onlara vermeli, tayin edilen zamanlarda ibadet etmeli, yükümlülüklerini yerine getirmeli, efendisine itaat etmeli, yalvarmalı, şükretmeli, Tanrı'yı sıkça anmalı, onun isteklerine boyun eğmeli ve onun hoşuna gitmeyecek her şeyden kaçınmalıdır. Bir sonraki soruya göre inananın sakınması gereken ikinci şey 'yakınına zarar vermektir.' Bu yükümlülükler İsa'nın genç yöneticiye verdiği yanıtlardan çok farklı değildir ve Tanrı aşkı ve insanın yakınlarına sevgi ve şefkat göstermesi iki büyük Nusayrî emridir. Bu insanların duaları Tanrıya övgü atıfları ve onun çeşitli asalet ve özelliklerinin ikrarı çok fazla kişisel çıkar maksatlı istekler içermez. İbadet kanaatin ifadesidir. Dualar, hem kullanılan dil hem de tayin edilen zaman bakımından kesin ve belirlidir. Nusayrîler güneş doğmadan önce, öğlen ve güneş batmadan önce olmak üzere günde üç kez ibadet ederler. Sabah ibadeti en önemli olanıdır. Herhangi bir kutsanmış mekâna ihtiyaç duymazlar, açık havada yalnız veya başka insanlarla ibadet ederler. Kurala göre secdeye gitme sayısı elli birdir, fakat buna pek dikkat etmezler ve sıradan bir ibadette hiç secde etmezler. Bir Hristiyan'ın önünde ibadet etmezler, eğer kazayla görülürlerse o ibadet geçersiz sayılır. Özel dinî görevleri ve gizli ayinleri için en önemli ibadet kutsal şarabı tahsis merasimi olduğu için şeyhlerin evlerini ve zeyreh denilen 'ziyaret yerlerini' kullanırlar. Kutsal şarabın tahsisi, Nusayrî topluluğunun temel özelliğidir. Ekmek sunma, yiyecek adağı (Kurban), İlmihâl'de yer alır, fakat kutsal şarap daha önemlidir ve tüm inananlara verilir. Yalnızca erkekler ayine katılır fakat Durzilerin geleneklerinin aksine Nusayrîler arasında tüm erkekler mezhebe dâhil edilir. Sünnet erkeklige ilk adım için gerekli bir ön hazırlıktır. En titiz gizlilik, ayinlerinde gözlemlenir ve Lyde'nin bu ayinlerin detayları hakkında verebildikleri kısmidir (Lyde, 1861: 360-61).

Nusayrî dualarını öğrenmek kolay değildir. Müslüman ve Hristiyan erkek çocukları gibi, Nusayrî erkek çocuklarına da dinlerinin gizlilikleri küçük yaşta öğretilmez, ayinleri görmeleri bile yasaktır, çünkü bunun için usulüne uygun olarak hazırlanırlar. Bu gençler gruba tanıştırmadan önceki haftalarda tekrarlamaları beklenen duaları öğrenmeleri için çalıştırılırlar. Genç öğrencinin 'amca' diye çağrılan özel hocası otuz ya da daha fazla günü öğrencisini zorlu sınava hazırlar. Doğrusunu isterseniz üyeliğe kabul evlilikten önce gelmelidir; ancak bazı durumlarda adayın hazırlanmasına engel olan bir eşi vardır, bu yüzden ki herhangi bir kadının denetlemesinden ya da bilgisinden saklanması gerekir. Şu ana kadar hiçbir yazar

Nusayrî üyeliğinin gizliliği hakkında detaylı bir şeyler yazmaya cesaret edememiştir. Bu mezhebin erkekler için kurulmuş bir birlik olduğuna hiç şüphe yoktur. Kitaplardan yaptığımız çıkarımlara göre esrarlı işaret ve metotları Masonların ya da tarikatlarından çok daha özenle tertip edilmiştir. Mezhepleriyle ilgili ser verir sır vermezler, çünkü korkunç tehditlere maruz kalırlar. İlmihâl'deki seksen altıncı soru şudur: 'İnanan kişi mezheplerinin gizliliğini (sırların sırrını) bir başkasına söyleyebilir mi?' Cevap son derece ılımlıdır, ancak kesindir; 'Sadece kendi mezheplerinden birilerine söyleyebilir, başka birisine söylerse Tanrı'nın inayetini kaybeder' (Lyde, 1861: 363-64). Lyde'ye göre yeni üye şu şekilde ant içer: "Siz yaşarken de siz öldükten sonra da, hiçbir tamahkârlık anında da, kabulleniş anında da, güçlükte ve kolaylıkta da Vallahi ve Billahi, Tanrı adına üç yemin, Tanrı adına yedi yemin, Tanrı adına seksen yemin, oturan kırklar ve ayakta duran kırklar adına, bana bildirdiğiniz Tanrı'nın sırrını satmayacağıma, ifşa etmeyeceğime, onu yazmaya hakkı olmayanlara yazdırmayacağıma yemin olsun" (Lyde, 1861: 363-64).

Springett de, Nusayrî gençlerinin dinî öğretileri edinmesi konusunda benzer rivayetler aktarır. Delikanlılar on beş yaşına gelene kadar, onlara dinlerinin gizemleri öğretilmez. Yeterli olgunluk ve zekâyâ ulaştıkları düşünüldüğünde, köyün ileri gelenlerinden birisi bu acemi delikanlının yükümlülüğünü üzerine alır, delikanlıyı yalnız başına dağa götürür, kırk gün boyunca kendisine öğretileri ve talimatları verir. Bu eğitimin sonunda genç üye ailesinin yanına döner ve poşu takma hakkına sahip olur. Poşu takma, üyeliğe kabul edilmenin sembolüdür; üyeliğe kabul edildikten sonra genç üye kendisine eğitim veren kişiye artık dinî lider anlamında efendi diye hitap etmek zorundadır. Springett'in bir genç üyeden verdiği örnek çerçevesinde Şeyh, bu genç üyeye, 'Arınmanın Yolu' adı altında Hz. Ali'ye şükranlarını sundukları on altı çeşit ibadet şeklini öğretir. Bu ibadetlerin her biri kendi içinde bölümlerden oluşur ve tamamına Nusayrî inançlarının öğrenilmesini sağlayan Düstur denir (Springett, 1922: 154). Springett, *Secret Sects of Syria* adlı kitabının XVII. Bölümünde bu on altı bölümü sırasıyla açıklamaktadır (Bkz. Springett, 1922: 154-164). Nusayrîlerin kutsal kitapları yoktur. Dinlerinin temel kurallarını yazmaları yasaktır, sadece tanıştırılma (alıştırılma) araçları ve sözel öğretilerden başka bilgileri yoktur. Masonlar gibi birbirlerini nişanlarla tanır ve tapınmalarının gizemini ifşa etmemek için yemin ederler. "Şimdiye kadar Nusayrîlerde din aleyhine işlenen tek bir suç bile yoktur: Türkler de hiçbir şekilde onları sırlarını açıklamaya ikna edememiştir. Bazen diğer inançların mensuplarını da aralarına alırlar; ancak bu yeni mensuplar sadakat ve tecrübelerine inanılana kadar asla üyeliğe kabul edilmez, yaşamlarının sonuna kadar yakından takip edilir ve en ufak bir yanlış yaptıklarında hemen üyelikten men edilirler. Bu mezhebe yeni katılanlar Nusayrîlere göre daha mutaassıp ve yeminlerine titizlikle sadıktırlar" (Dupont, 1825: 640). Nusayrî kitaplarında kötülüğün kökeni, insanın yaradılışı veya kurtuluş planıyla ilgili dikkate değer bir şey yoktur. Yalnızca ayinsel olarak tanımladıkları günah türleri vardır ve diğer teolojik sistemlerin çoğunlukla incelediği konular üzerinde pek durmazlar (Lyde, 1861: 359).

Batıl İnançları

Conder'e göre Suriye'de yaşayan tüm inanç sistemleri batıl inançlarla birleşmiştir. Örneğin Suriye'de ki Hristiyanların, birlikte yaşadıkları Müslümanlar kadar batıl inançları vardır. "Batı ve Doğu kiliseleri arasındaki birlikteliği artırmak isteyen liberal İngilizler sanki doğulu kiliselerin, Yunan, Ermeni ya da Marunî fark etmez, ciddi anlamda bozulduğunun farkında değiller. Ancak bu kiliselerdeki Papazların cahilliği ve çıkarıcılığı toplumların batıl inanç tutuculuğuyla eşdeğerdir. Doğulu Hristiyanları uzun süre tanıyanlar ve bunların arasında bulunanlar, yargı ahlaklarına ve bilgilerine uygunsuz olduklarını görecekler" (Conder, 1889: 293). Dupont'un notlarında Lazkiye (Latakeea) bölgesinin doğusunda yer alan sıra dağlarda yaşayan Nusayrîlerin dini uygulamaları içinde Paganizm, Yahudi kuralları, Muhammed ve Ali'nin ibadet biçimleri ile Hristiyanlık inancının birtakım dogmaları karışımına çıkar. Bunlar "Shemlié [Şemsiye]², güneşe tapanlar; Clissié [Kilaziye], aya tapanlar; Ghaibie [Gaybiye], görünmeyen ve bilinmeyen bir yaratıcı Tanrı'ya tapanlar ve Shemelié [Şimaliye], hiçbir ilahî gücün varlığına inmayanlar olmak üzere birbirinden ayrılırlar. Shemeliéler genellikle gelenek ve göreneklere bakımından Ghaibielilerle benzerlik gösterirler" (Dupont, 1825: 639). Jowett'in, Nusayrîlerin mistik dogmalarıyla ilgili Niebuhr'dan aktardığı önemli bilgiler vardır. Örneğin bu anlatılardaki ruh göçü birkaç evreyle aktarılmaktadır. "Nusayrî olan bir sofunun ruhu birkaç vücuttan geçtikten sonra cennete gider, ancak diğerlerinin seksen vücuttan geçer. İmansızların ruhu ise beş korkunç seviyeden geçer: Fesh (Fesgh), Nesh (Nesgh), Mesh (Meshg), Wesh (Wegsch) ve Resh (Resgh) ve sonrasında Sochra'nın, bu Fatima'dır, dönüşüne kadar dünyada koyun olarak yaşamak zorundadır. Böyle bir dinin kurucularının mürit bulabileceğine kim inanır?" (Jowett, 1826: 53; Niebuhr, cilt II: 360-61). Niebuhr'un dogma olarak anlatmaya çalıştığı ruh göçü, aslında Nusayrîlerin en önemli dinî doktrinlerinden birisidir.

Ruh Göçü

Nusayrî mezhebinde belki de en önemli doktrin ruh göçüdür diyebiliriz. Bir zamanlar ruh göçü Nusayrî teolojisinin hem övünç kaynağı hem de serzenişiydi. Ruhun, son hâlini alana kadar birçok vücut ve şekilden geçmesi gereklidir. Şekil her zaman insan olmak zorunda değildir. Bazı ruhlar kirli hayvan vücutlarında yaşamaya mahkûm edilirler. Akşamları çakallar bağırdığında Nusayrîler arasında yaygın bir deyiş; 'Bunlar dua isteyen Müslümanların ruhlarıdır çünkü Müslümanların ruhları ölünce çakallara geçer.' şeklindedir. Göç sayıları çeşitli şekillerde verilmesine rağmen, en belli başlı olanları Fesh (Faskh), Nesh (Naskh), Mesh (Maskh), ve Resh (Raskh) isimlerini taşıyan dört kademedir. Ruh göçü konusunda birbirine benzer farklı kademelerden söz edilir. Örneğin Niebuhr, dinsizlerin ruhlarının sonunda bir koyuna dönüşmeden önce geçmeleri gereken Fesgh, Nesgh, Mesgh, Wesgh, ve Resgh gibi beş kademedен söz eder. Başka bir yazara göre göç sayısı yedidir. Ruhun gerekli değişim sayısının azaltılmasında iyi insanlar ve şeyhler önceliklidir, fakat kötü insanlar ve Nusayrî dininin sırlarını başkalarına açıklayanlar yavaş ilerlemeye zorlanacaktır. Birçok göçün korkunç

2 Kaynakta "Shemlié" şeklinde yazılmış ise de, doğrusu "Shemsie (Şemsiye)" olmalıdır.

bir ceza olduğu düşünülür ve dindarlar 'Radd ve Tekrar'dan veya birçok ruhsal durum değişiminden kurtuluş için dua ederler. Dinsizlerin ruhu koyun ve çakallara dönüşürken inananların ruhları birbirini izleyen dönüşümlerden sonra tüm ruhların ilk olarak geldiği ışığın merkezine girerek gökyüzünde bir yıldız olurlar. Nusayrî teolojisi, bu birbiri ardına değişim durumlarında bireysel bilincin korunup korunmadığı ya da şeklin bir şekil içindeyken önceki şekildedeki varlığının hatıralarını taşıyıp taşımadığı hakkında bilgi vermez. Bununla beraber Lyde, önceki durumun hatıralarının taşındığı birkaç örnekten bahseder. Birçoğunun neden önceki durumlarını unuttuğunun ilginç bir sebebi boyunlarına kadar Ürdün Nehri'ne batırılmalarıdır. Nusayrîler dirilişten ve hesap gününden bahseder, fakat onların algılamalarına göre bu terimler yalnızca alegorik bir anlama sahiptir (Lyde, 1861: 358-59). Springett'in Walpole'den aktardığı üzere Nusayrîlerin evlerinde, kapı üzerinde mutlaka iki küçük pencere açılır. Bu düzen, aynı anda doğum ve ölüm olması durumunda eve giren ve evden çıkan iki ayrı ruhun birbiri ile çakışmaması içindir. Misafir odalarında birkaç kare şeklinde küçük pencereler vardır. Bu da odaya giren ve çıkan ruhların birbiri ile karşılaşmaması içindir (Walpole, 1851: 329; Springett, 1922: 120).

Ziyaret Yerleri

Ziyaret yerleri konusunda en geniş bilgiyi Samuel Lyde'den alırız. Lyde'ye göre Nusayrîlerin tek kutsal mekânları, ziyaret (zeyareh) yerleridir. Bunlar kiliselerden ziyade ibadet yerleridir ve sayıları nispeten daha azdır. Durzilerin Halwehleri gibi köylerde değil, genellikle tepelerin zirvesinde ya da koruların iç taraflarında bulunurlar. Doğu Suriye'deki yapılar alışılmış şeyh mezarları şeklindedir ve hemen her zaman bazı aziz veya peygamber isimleri taşırlar. Tek bir kapıyla ışıklandırılan ve alçak badanalı bir kubbeyle örtülmüş bir veya daha fazla kare şeklindeki odalardan oluşur. Zeyareh'in üzerinde bir evde genellikle şeyhin yardımcısı yaşar ve görevi kutsal yerleri ziyarete gelenleri karşılamak onları memnun etmek ve orada yapılacak toplantı ve ziyaretleri hazırlamaktır. Nusayrî dağlarındaki başlıca zeyarehler, Yunus ve Reuben Peygamberlerin, Sultan Caferül-Tayyar'ın (Djaaffar Zayyar), yolların dondurucusu Ahmet Kirfas'ın mezarları ve Bakire Meryem'in mağarasıdır. Yerli Hristiyanlara ait kutsal ibadet yerleri vardır ve aslında bu mekânlar da Suriye'nin tüm mezheplerde görülebilen ibadet yerlerine benzer. Bu ziyaret yerlerine çok büyük saygı duyulur. Buralar yetimlerin, mültecilerin, kimsesizlerin sığınak yerleridir. Parfüm olarak tütsü kullanırlar ve buralardaki malların üzerine edilen yemin, Yahudilerin sinagog veya Kutsal Şehir üzerine ettikleri yemin kadar bağlayıcıdır. Bu kutsal yerlerin ismine en az Tanrının ismi kadar önem verilir. Nusayrîlerin ziyaret yerlerinde kutladıkları en önemli şölenler Kuzelleh ve Nevruz'dur (Nurooz), ilki Hristiyanlardan ikinci de İranlılardan alınmıştır. Kuzelleh, Yeni Yıl şölenidir ve Doğu hesaplamasına göre yeni yılın ilk günü kutlanır. Yeni yıl öncesi ayın aralıklarında bayram günleri ve geceleri vardır, bu bayramlarda insanlar tepelerin üzerinde ateş yakar, tatlı pastalar yer ve kapılara kümes hayvanlarının kanlarını sürerler. Bayramdan önceki gün 'yasal olmayan' kurbanlarını öldürürler ve bu kurban rahatlıkla çalınmış herhangi bir hayvan olabilir. 'Yasal' olan kurban ise bayram gününün arifesinde öldürülür ve büyük bir hayvan bulunamazsa yerine küçük bir hayvan kurban edilir. Bunu yemeden önce elbiseler yıkanmalı ve kişilikleri kısmen arın-

miş olmalıdır. Seremonileri New York'taki yeni yıl kutlamalarına benzer; yalnız veya gruplar hâlinde birbirlerini evlerinde ziyaret ederler, en iyi elbiselerini giyerler, arkadaşlarına kek ve rakı ikram ederler. Ziyaret yerindeki ibadetlerini o gün şafakta yerine getirirler, ibadete tüm sınıflar, kadınlar ve çocuklarda erkeklerle birlikte gider, çünkü bu herkesin bayramıdır. Nevruz (Nurooz) gibi yalnızca mezhebin asil üyeleri için değildir (Dupont, 1825: 639-640).

Nusayrilerin Dinî Bayramları

Dupont'a göre Nusayrilerin yedi dinî bayramları vardır: Noel, Yeni Yıl, Epifani, 17 Mart, 14-15 Nisan ve 15 Ekim. Bunlardan ilk ikisi Kuzelleh (Couzeli) adıyla diğerlerinden ayrılır (Dupont, 1825: 639). "Couzeli'nin birinci ve ikinci festivalinde erkekler, gizemli ve gece yarısı köyün Şeyh'inin evinde buluşurlar, yabancı kabul edilmez ve kendi eşlerini de içeri alamazlar. İçinde zeytin ağacı dallarının bulunduğu şarapla dolu topraktan yapılmış ve çevresinde tek sayı hâlinde ince mumların dizildiği geniş kazanın etrafında bağdaş kurarak otururlar. Şeyh dua ettikten ve şarabı kutsadıktan sonra toplantıya katılan her bir üyeye sırayla içmeleri için biraz şarap ikram eder" (Dupont, 1825: 639-640). Kuzelleh'ten (Couzeli) sonra altı günlük bir aranın ardından Yetalar ve yıkanma bayramı gelir, o gün herkes beraber yıkanmak için pınarlara veya ırmaklara gider (Lyde, 1861: 361-62). Nevruz (Nurooz) daha dinî bir bayramdır ve Kuzelleh'e dair hiçbir bilginin bulunmadığı Nusayrî İlmihâli'nde, dikkate alınan sorular arasındadır. Nevruz (Nurooz) kutlaması 4 Nisan günü yapılır. O gün kutsal şarabı içmek ve İlmihaldeki duaları okumak için mezhep üyeleri ziyaret yerinde (zeyarehde) buluşurlar. Bu dinî toplantıya katılmanın ödülü Şeyhin evinde bir ziyafettir. Kumreeh mezhebinden olanlar kendi gruplarının dışındaki kişilerin de orda bulunmasına dahası, bayanların bile yemeğe katılmasına izin verirler. Kimisi Perslerden kimisi Müslümanlardan alınan diğer bayramlar da Nusayrîler tarafından sürdürülür; ancak ne Paskalyaya tekabül eden ne de Hristiyanlığın Oruçları ya da İslamiyet'teki Ramazan ayına benzer mevsimleri vardır. İsa'nın doğum gününü bilir ve hürmet ederler, ancak tapınmak ve halk kutlaması için bunun gibi önemli günleri yoktur (Lyde, 1861: 362). Nusayrîler dinî toplantılarında çamaşırlarının üzerine ayaklarına kadar uzanan etek giyerler ve silahlarını evde bırakırlar. Lyde, kutsal mekân kurallarında siyah mendil, mavi türban, uzun yırtmaçsız elbise, uzun bıyık, sakalı elle tarama, parmak çıtlatma, çok yüksek sesle konuşmanın yasak olduğunu yazar. Gerçekten inançlı bir Nusayrî kirli gömlek giymemeye ve şeyhten daha yüksek sesle konuşmamaya özen gösterir (Lyde, 1861: 363).

Springett, *Secret Sects of Syria and the Lebanon* kitabının XVIII. bölümünde "Religious Festivals of the Nusairis" (Nusayrilerin Dinî Bayramları) adı altında, Nusayrilerin kutladığı Kadir Bayramı, İsmail İbn Hâjr'ı anma Bayramı, Al-Barbarah Bayramı, Mesih'in Doğum Günü, Baptizm gibi önemli on dört bayram gününü ve isimlerini sırasıyla ve tarihleriyle vermektedir (Springett, 1922: 165-66). Bunların yanı sıra Nusayrilerin kutladığı Aziz John'un Baptizm Bayramı, Mary Magdalena Bayramı gibi Hristiyan bayramları; Ramazan ayının ilk günü, 19, 21 ve 23. günleri gibi Müslüman Bayramları ve mevsim dönüşleri ile ilgili bayramları da vardır. Nusayrilerin bayram kutlamalarının masrafları genel olarak mezhebin zengin aileleri tarafından karşılanır; her zengin Nusayrî himmetine göre kutlama masraflarının bir, iki ya da

üçünü üstlenir. Şehirlerde gizlilik açısından bu törenler akşam vakti yapılırken köylerde böyle bir önleme gerek duyulmaz (Springett, 1922: 165). Bayram günü geldiğinde önce erkekler, en önderinde imam olmak üzere bayramın maddi yükümlülüğünü karşılayan efendinin evinde toplanırlar. Springett'in Süleyman adında bir Nusayrî'den aktardığı bayram kutlamasını özetlemenin, bu kutlamalar konusunda fikir vereceği kanısındayız. Süleyman'ın rivayetlerine göre bayram günü geldiğinde cemaat masrafları karşılayan kişinin evinde bir araya gelir ve imam da katılımcılar arasındadır. İmamın oturması için mahlep dutlarının, mumlar ve mersin ya da zeytin yapraklarının arasına koyulan beyaz bir örtü hazırlanır. İmamın iki yanına iki hizmetkâr oturur ve sıkılmış üzümden yapılmış şarap kovası öne çıkarılır, bu ayini yönetecek başka bir hizmetkâr da gelerek imamın ve onun iki yanında oturan hizmetkârların ellerini öper, daha sonra ayağa kalkarak ellerini göğsüne koyar ve: "Efendiler, Allah sizlere bu güzel akşamı bahşetti, mutlu ve hayırlı sabahları! Bu kutsal törende sizlere hizmet edeceğimden memnun musunuz?" ve sonra cemaate doğru yönelir, hürmetle eğilir ve yeri öper, eline mersin yaprakları alır ve cemaate dağıtır, birkaç dua eder ve ettiği dua meclis tarafından da tekrarlanır. Hizmetkâr daha sonra bir tas su alır, içerisine mahlep dutlarını ve kâfurları atar ve sırasıyla: Koku Güruhu (Ayini), Koku Dizisi, Tütsü Güruhu, Tütsü Dizisi bölümlerine başlar.

Koku Güruhu: Bu bölümde hizmetkâr cemaate kalplerinden ve bağlarından nefreti, kötülüğü ve fitne-fesadı çıkarmalarını, Allah'ı zikretmelerini ve onun bu yakarıları kabul edeceğini öğütler. Ali İbn Abu Talib'in daima onlarla birlikte olduğunu, onları duyup gördüğünü, yedi kat cehennem ve yerin altındaki her şeyi bildiğini belirtir. Daha sonra Ali ve Tanrı'ya övgü dolu sözler edilir ve cemaate kokulu suyun kutsal olduğu, tüm lanetlenmiş günahlardan arınmış, saf ve temiz olduğu söylenir, önce imamın eline dökülen bir kaşık su daha sonra elden ele sürülür.

Koku Dizisi: Bu bölümde her şeye gücü yeten Tanrı'nın dondurucu soğukta bile cansız varlıkları canlandırdığı, bütün yaşayan canlıların onun tarafından yaratıldığı söylenir ve ona övgüler sunulur. Daha sonra hizmetkâr bir tütsü kalıbı alır ve ayağa kalkar, sonrasında 3. Bölüm olan tütsü güruhu başlar.

Tütsü Güruhu: Bu bölümde efendileri olduğu söylenen Muhammed Bin Sinan az-Zahîrî'den bahsedilmektedir. Bu zatın, eline yakut, safir, ya da biricik Fatma'ya adanan zebercet taşı olduğu söylenen bir taş alarak her gün ve gece cuma ibadetinde ayakta beklediği söyleniliyor. Muhammed ışıktır, Selman gecedir. Burada ışığın hizmetkârı olarak şarap vurgulanıyor ve şarap da Ali'nin simgesi olarak sunulmaktadır. Hizmetkâr daha sonra tütsüyle imamı ve diğer iki hizmetkârı tütsüler ve tütsüyü ruhani lidere sunar o da cemaatin diğer bireylerini tütsüler.

Tütsü Dizisi: Bu bölüm, Hz. Muhammed'e, Ashab-ı Kerim ve oğullarına övgülerle başlar. Tütsüyü alanlar da bu sözleri tekrarlarlar. Hizmetkâr eline bir fincan alır ve 'Namaza Çağır'ı adlı güruhu okur. Bu kısımda yine Ali İbn Abu Talib'e methiyelerde bulunulur. Hizmetkâr ayağa kalkar, Tanrı'dan af diler, yeri öper ve oturur.

Bu bölümlerden hemen sonra sıra imama geçer, o da tıpkı hizmetkârın ilk başta sözlerine başladığı gibi başlangıç yapar. Ardından almak, vermek, satmak, satın almak, haber vermek, fısıldamak, ses çıkarmak, bir şeyler anlatmak gibi ibadet esnasında yapılmaması gerekenleri sıralar. Yalnızca sessiz ve dikkatli olunması gerektiğini ve Âmin denilmesini vurgular. Eğer ibadet esnasında siyah türban giyilir, bele çift uçlu bıçak takılır ve de parmaklarda açık yara olur ise ibadetin engellenmiş olacağını söyler. İmam daha sonra ‘Günahları hafifletmenin Kaidesi’ni okur. Uzun bir süre bazı kişilere [muhtemelen Hz. Ali dışındaki üç Halifeye] yönelik çok feci beddualar eder ve ardından şunu söyler: “Hanefi, Şafii, Maliki ve Hanbeli mezheplerini, maymunlarla oynayanları, kara şeytanları yakalayanları, tüm Hristiyanların yanında Yahudileri ve Ali İbn Abu Talibin yiyip, içip, doyduğuna veya cinsel münasebet yaşadığına inanan herkesi Allah lanetlesin.” Sonrasında İmam, Açılış Bölümü, İki Hata Bölümü, Güneş ve Geniş Günışığı Bölümleri’ne kadar olan tüm bölümleri okur. Bu kısımları okuduktan sonra Ali’ye övgülerin sunulduğu ve tapıldığı bir bölüm olur ve aralarda birçok güruh okunur. Ardından İmam eline bir bardak şarap alır ve Hamdan el-Hasibi (el-Hüseyn Bin Hamdan el- Kūsaybi) tarafından salahiyet verilen bir geleneği okur. Bu kısımda Ali tek gerçek Tanrı olarak zikredilir, sonrasında 6. Bölüm, 9. Bölüm ezbere okunur, cemaat tekrar eder. İmam iki bardaktan şarap yudumu alır ve bardağı sağ tarafındakine uzatır, solunda oturan kişiden 3. bardağı alır ondan da bir yudum alır ve geri verir. Bardaklar elden ele dolaşır ve bardağı alan kişi verenin elini öper, bardağın dolaşma faslının sonunda ‘Âmin!’ denilir ve İmam Kuran’dan bazı mısralar okur. Sonrasında ‘Selam Bölümü’ İmam tarafından okunur ve cemaat tarafından tekrarlanır. Topluca af dilenir ve hep birlikte ayağa kalkılır, herkes birbirinin sağ ve sol ellerini öper, mumlar söndürülür, törenin masraflarını üstlenen zengin kişi, ezber kısımlarında yardımcı olan herkesin yanı sıra imama ve baş hizmetkâra, dirhem adı verilen zekât verir. Son olarak imam özet kısmını eline alır ve okur, sonrasında eğilir yeri öper, başını açar ve diğer cemaat üyeleri de aynısını yapar. Vaizler çoğunu imama sunmak üzere yiyecekleri yerleştirirler, imam kendine sunulan yiyeceğin bir kısmını yanındakilere dağıtır, sonra hep birlikte yer ve dağılırlar (Springett, 1922: 167-174).

Nusayrileri Hristiyanlığa Bağlama Çabaları

İngiliz ve Amerikan kayıtlarında, Nusayrilerin kutlamalarında içilen şarap, Hz. İsa’yı kutsamaları, Noel, Epifani (Tanrı’nın Görünmesi), Paskalya gibi Hristiyan bayramlarının kutlanması, İncil’de yer alan Havari ve Azizlere duydukları saygı gibi örneklerle bu inanç ile Hristiyanlık arasında benzerliklere dikkat çekilmektedir. Hatta bu örneklerle Nusayrilerin Hristiyan olduklarına dair ciddi iddialar dahi yazılmıştır. Örneğin Jowett, bu inanç sisteminin Hristiyanlıktan ödünç alındığını söyler (Jowett, 1826: 52), ancak mezhebin gizli toplantıları, bu toplantılarda kadınların ve çocukların dışlanması, ibadet ederken güneşe dönülmesi gibi fanatik uygulamalarına karşı çıkarlar. William Jowett’in “Ansari” adlı makalesinde yayınladığı mektuplarda misyoner etkinlikleri ve Nusayriler üzerinde çalışmaları açıkça görülmektedir. “Misyonerlerimizin birçoğu en azından onların bazılarını kazanmak için ellerinden geleni yapmaktadırlar. Ancak inatla sadece kendi ileri gelenlerini dinlediklerini ve yetiştirdiklerini başka görüşleri takip edemeyecekleri için çabalarından umutsuz olan misyonerlerimiz la-

net ederek onlardan ayrılmak zorunda kaldılar” (Jowett, 1826: 52; Letters Edifiantes et Curieuses, cilt I: 361-364).

Nusayrileri Hristiyanlığa çevirme çabaları sonuç vermeyince bu kez İslam etkisine saldıran Ainsworth, Nusayrilerin ilk Hristiyan kiliselerinden ve Antakya papalığından ayrılmalarının asıl nedenini, İslam’la birlikte çöküşleri olarak yorumlar. “İlk zamanlardaki din adamlarının anlaşmazlıklarından da görülebileceği üzere Muhammed sahtekârlığa dayalı müthiş inanç sistemini kurmuştu; onun yandaşları İsa’nın peygamberliğini kabul ederken bunu kendiliğinden ortaya çıkmış Arap peygamberinin yüceliği ile birleştirdiler. Görünüşe bakılırsa bu gözlerden uzak dağlı adamlar az sayıda kilise, daha da az sayıda öğretmenleri ile ve Antakya’nın ilim ve irfanından uzaklık yüzünden toplumla ilişkileri kopmuş bir durumda Müslümanlığın doktrinlerini kendilerine daha en başta telkin edildiği şekliyle kabullenmişlerdi” (Ainsworth, 1888: 44-5). “Birçoğu Dürzilerden ayırt edilemiyordu, bir kaç Maruni olmuştu. Nusayriler, tıpkı Şiilerin Ali’ye yaptıkları gibi, Halife Hâkim’i tanrılaştırmayı kabul etmişlerdi” (Ainsworth, 1888: 45-6). Dolayısıyla Nusayriler arasında Halife Hâkim’e büyük bir saygı duyulmaktadır. Ainsworth, bu tutarsız yorumlarını daha da ileri boyutlara taşıyarak “Putperestlik, Hristiyanlık, İslamiyet ve bunların sonuncusu İslamiyette yer alan Sünnilik ve Şiilik ve bunların içerisinde belki de en çok şüphe ve karmaşıklık yer aldığı ancak bazılarının bunu en güvenli liman olarak gördüğü Teizm dalgalarının etkileri sonucunda kendilerini dış dünyadan ayıran bu insanların savrulmalarının doğal sonucunu kendi adıma mümkün olduğunca basit bir yolla resmetmeyi istedim” der (Ainsworth, 1888: 48-9). Pococke’de (1738) benzer şekilde Nusayrî mezhebini Paganizm’in artığı olarak isimlendirir ve Türkler onları küçümserken Hristiyanlığa yatkınmış gibi gördüklerini söyler.

Sprigett de Secret Sects of Syria and the Lebanon’un XIII. “The Assassins” Bölümünde önce Haçlı Seferlerinden söz etme gereği duyar. Hristiyanlarla Müslümanlar arasında geçen bu kanlı savaşı anıp, okuyucusuna hatırlattıktan sonra, “Fakat Haçlı tarihi konumuzun kapsamı içine girmemektedir. Şimdiki Nusayrilerin kökeni olarak Assassinleri araştırıyoruz.” şeklinde not düşer (Sprigett, 1922: 118). Conder de Nusayriler için “Hristiyanlığı temsil eden ekmek yeme ve şarap içme ayiniyle bağlantılı olan törenleri vardır, ancak aynı zamanda, güneş ve yıldız taparlar; aya, yıldız, havaya ve şafak vaktine tapan kişiler olarak dört mezhebe ayrılırlar” der (Conder, 1889: 291). F. W. Hasluck, “Heterodox Tribes of Asia Minor” (Anadolu’da Heteredoks Aşiretler) adlı makalesinde Avrupalı seyyah, arkeolog ve Doğu araştırmacılarının Anadolu’da Hristiyanlık üzerine çalışmalar yaptıklarını anlatır. Örneğin Profesör Von Luschan ve öğrencileri bu türden çalışmalara yönelmişlerdir. Luschan, Early Inhabitants of Asia Minor (Anadolu’da İlk Yerleşimciler) adlı kitabında Anadolu coğrafyasının etnolojik ve dini farklılıklarını anlatır. Hasluck, Luschan ve öğrencilerinin yayınladığı çalışmalarda öne çıkan antropolojik yaklaşımların ve kişisel gözlemlerin anlaşılma gücüne ve yine bu tür çalışmalarda uygulanan genelleme yönteminin de yanıltıcı yönüne dikkati çeker. Örneğin Hasluck, İslam toplumunu tek grup olarak anlatan, Mezhep ayırımlarını Hristiyanlığın etkileri olarak kabul eden özellikle antropologların görüşlerini yanıltıcı bulur (Hasluck, 1921: 310). Hasluck’un çalışmasının temel amacı ise, Anadolu’da crypto-Hristiyanların Ortodoks olma-

yan dinsel uygulamaları sürdüren Hristiyan varlığına işaret etmektir. Hasluck'a göre bu Hristiyanlar "(1) en az Muhammet inancında olanlar kadar batıl inançları âdet edinen ilkel din formunda ve (2) Muhammet inancında Şia grubudur" (Hasluck, 1921: 310). Şia konusunda İran ve Anadolu Alevilerinden örnekler veren Hasluck, 'Kızılbaş' konusunun Şia sınıflamasında değerlendirilmemesi gerektiğine işaret eder. Çünkü Şia, birçok yan tarikat ve tekkelere bölünmüştür. Hasluck, düşüncelerine destek amacıyla bu konuda çalışan değişik araştırmacılardan da örnekler verir: "Sir Charles Wilson Anadolu Kızılbaşlarını İran Şia'sıyla değil daha çok Suriye Nusayrileriyle kıyaslar. Bent, özellikle Tahtacılar söz ederken, onların inanç sistemini Nusayrî ve Yezidilerle kıyaslar, Von Luschan ve Oberhummert'de bu konuda aynı görüştedir" (Hasluck, 1921: 340-41).

Sonuç

İngiliz ve Amerikan kayıtlarında, özellikle seyyah, misyoner ve araştırmacıların kaleme aldığı Nusayriler, nüfus olarak yoğunlukla Suriye'nin kuzeyinde Lazkiye bölgesinin dağlık ve düzlüklerinde yaşarlar. Bu bölgede çok sayıda köyleri bulunmaktadır. Nusayriler, 9. yüzyılın ikinci yarısından beri kuzey Suriye'de varlık gösteren, inanç sistemi olarak Karmatiler (Karmatian) ve Haşhaşiler (Assassin) gibi gruplardan yalnızca isim ve doktrin olarak ayrılan bir mezheptir. Samuel Lyde'nin tanımladığı Nusayriler şüpheli, kızgın, cahil ve özgürdür; kronik bir saldırgan korkusu içinde yaşarlar ve en küçük kıskırtma üzerine savaş açmaya hazırdırlar. Yasaları yazısız ve en basit şekildedir, gücün kurallarından başka hiçbir kurala saygı duymazlar. Yüzyılların mücadelesi insanları barbarlığa ve üzerinde yaşadıkları toprağı da (kırac) bir sahraya çevirmiştir (Lyde, 1860: 5-7). Ağır yaşam koşulları altında kendilerine özgü bir gelenek geliştirmişlerdir. İnanç sistemleri konusunda bazı çelişkili bilgilerin yanı sıra, araştırmacıların sunduğı genel olarak belirgin ortak özellikler ortaya çıkmaktadır.

Nusayriler, varlığı birliğı olan tek Tanrı'ya inanırlar. Bu konuda Lyde'nin verdiğı bilgileri özetleyecek olursak Tanrı dünyada kendisini Abel'den, Ebu Talib'in oğı Ali'ye kadar yedi kere insan şeklinde gösterdi, son tezahürü bunların en mükemmeliydi ve ilahî görünüşlerin gizemi bu son tezahürle tamamlanmış oldu. Bütün bu tezahürlerin her birinde Tanrı iki başka insanı daha kullandı; bunların ilki Tanrı'nın öz ışığından ve Tanrı tarafından, ikincisi ise birinciden yaratıldı. Bunlar, Tanrı'yla birlikte Maana, İsm ve Bab denilen birbirinden ayrılmaz Kutsal Üçleme'yi oluştururlar. Bunlardan ilki, bütün her şeyin anlamı, dirayeti, hakikati ve Tanrı'nın adlandırması olan Mânâ'dır. İkincisi Hedjah ya da örtü de denilen 'İsm' (isim) dir, çünkü Mana bir yandan kendisini insanoğıluna tanıtırken öte yandan onun altında şanı, zaferini gizler. Üçüncüsüne 'Bab' (kapı) denir, çünkü onun aracılığıyla önceki ikisinin bilgisine ulaşılır. Âdem zamanında, Abel, Maana; Âdem, İsm ve Cebrail de Bab'dı. Muhammed zamanında Ali Mana iken, Muhammed Peygamber, İsm; Hz. Muhammed'in ahbabı İranlı Selman el-Farisi Bab idi (Lyde, 1860: 110). Nusayrilerde 'Şeyh' terimi din öğretmenleri ya da dinî lider anlamında kullanılır. Bu mevki miras yoluyla geçer, ancak okumayı ve yazmayı bilen bir kişi de şeyh olabilir. Beyaz türban, beyaz gömlek, yelek ve geniş pantolonlar giyerler, kırmızı bir kuşak takarlar ve kırmızı potin giyerler. Silah taşımazlar. Hristiyanlar tarafından hazırla-

nan hiçbir yemeği yemezler. Fal (yıldız falı) baktıklarını, astrolojiyi okuyabildiklerini, dualarla bir kişiyi kötü ruhların etkisinden kurtardıklarını, muska hazırlayabildiklerini iddia ederler. Bazen aynı kişi hem dinî hem de dinî olmayan görevleri icra eder, ancak birçok örnekte kabilenin liderinin ve dinî yöneticisinin farklı kişiler olduğu görülür (Lyde, 1861: 363-64). Nusayrî mezhebinin inanç sistemiyle ilgili olarak anlatılan İngilizce kayıtların birleştiği konu ise, ismini Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin isimleriyle birleştirdikleri ve ilahlaştırdıkları Selman el-Farisi ile birlikte oluşturdukları kendi üçlemeleridir.

İnsanın, diğer ırk, din ve kültürü anlamak ve algılamak için kendi değerler sistemiyle mukayese yapması kuşkusuz doğal bir durumdur. Ancak konu Batılı seyyah, misyoner ve Doğu araştırmacıları olunca, bu seçkin ve bilinçli kitlenin yazılı ve sözlü anlatımlarında, kendi milletlerine açık ve gizli referans verme çabalarını da göz ardı etmemeliyiz. Nusayrîleri kaleme alan İngiliz ve Amerikan hemen her yazar, bu insanları ya kendi amaçları doğrultusunda nasıl kullanabilir, ya da bu mezhebin Hristiyanlığa yakın olan özelliklerini ortaya çıkararak nasıl bu yöne çevirebiliriz gibi kaygılar taşımaktadır. Bu kaygılar o kadar açık göndermelerle yazılmıştır ki ortaya çıkarmak için pek de özel referanslar aramayı gerektirmez.

KAYNAKÇA

- Ainsworth, William Francis (1888), *A Personal Narrative of the Euphrates Expedition*, Londra: Kegan Paul, Trench and Co.
- Conder, R. E., Claude Reignier (1889), *Heth and Moab*, Londra: Alexander P. Watt.
- Dupont M. (1825), "Accounts of the Nesseries, A People Inhabiting the Mountains Near Aleppo," *The Oriental Herald and Journal of General Literature*, cilt V. Londra: Longman, s. 639-643.
- Hasluck, F. W. (1921), "Heterodox Tribes of Asia Minor," *The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, cilt. 51, Londra: Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland, Haziran-Aralık 1921, s. 310-342.
- Jowett, William (1826), "Ansari" *Christian Researches in Syria and the Holy Land in 1823 and 1824*, Boston, New York: John P. Haven, C and G. Carvil, s. 49-53; *Christian Researches in Syria and Palestine in 1823 and 1824*, New York: Church Missionary Society, 1836. s. 16-18.
- Lyde, Samuel (1860), *The Asian Mystery Illustrated in the History, Religion, and Present State of the Ansairi or Nusairis of Syria*, Londra: Longmans; (özeti) *The North American Review* (1861), cilt XCIII (0093), sayı 193, Boston: Crosby, Nichols, Lee and Company, Ekim 1861, s.342-367; Ithaca, New York: Cornell University Library, 1999-2009.
- Salibi, Kemal ve Yusuf K. Khoury (1995), Editörler, *The Missionary Herald: Reports from Ottoman Syria (1819-1870)*, Beyrut: Royal Institute for Inter-Faith Studies.
- Springett, Bernard H. (1861), "Lyde's Asian Mystery," *The Ecclesiastic and Theologian*, cilt XXIII, Londra: Oxford, J. H. and James Parker, A. E. Mowbray; Cambridge, Hall and Son, s. 37-43.
- Springett, Bernard H. (1922), *Secret Sects of Syria and Lebanon*, Londra: George Allen and Unwin Ltd.
- Thomson, William M. (1848), "Travels in Northern Syria. Description of Seleucia, Antioch, Aleppo, Etc.," *Bibliotheca Sacra and Theological Review*, Düzenleyenler: B. B. Edwards ve E. A. Park, Andover: William H. Wardwell; New York ve Londra: John Wiley, s. 447-480.
- Walpole, F. (1851), *The Ansayrii, (or Assassins) with Travels in the Further East, in 1850-51 including a Visit to Nineveh*, cilt III, Londra: Publisher in Ordinary to Her Majesty.